

BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENTET

Rapport 2009

Oppsøkende og utadrettet arbeid overfor ungdom utenfor opplæring og arbeidsliv

Utarbeidet av en utredningsgruppe nedsatt av
Barne- og likestillingsdepartementet september 2008

BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENTET

Rapport 2009

Oppsøkende og utadrettet arbeid overfor ungdom utenfor opplæring og arbeidsliv

Utarbeidet av en utredningsgruppe nedsatt av
Barne- og likestillingsdepartementet september 2008

Innhold

1 INNLEDNING

6

- 1.1 Mandat og målsetting..... 6
- 1.2 Utredningsgruppens arbeidsform og sammensetning..... 7
- 1.3 Lovgjennomgang om rettigheter for unge utenfor opplæring og arbeid..... 7

2 UNGE UTENFOR OPPLÆRING OG ARBEID

8

- 2.1 "Unge utenfor"..... 8
- 2.2 Ekskluderende mekanismer i utdanning..... 10
- 2.3 Arbeidsledighet blant ungdom 20 til 24 år..... 11
- 2.4 Rettigheter og plikter..... 13
- 2.5 Medbestemmelse og medvirkning..... 14

3 STRATEGIER FOR INKLUDERING

16

- 3.1 Mobiliseringskraft..... 16
- 3.2 Tilgjengelighet..... 16
- 3.3 Analysemodell: Fire strategier for inkludering..... 17

4 OPPSØKENDE ARBEID RETTET MOT UNGE UTENFOR OPPLÆRING OG ARBEID

22

- 4.1 Utviklingen av oppsøkende ungdomsarbeid i Norge..... 23
- 4.2 Organisering av oppsøkende ungdomsarbeid..... 24
- 4.3 Prinsipper i oppsøkende ungdomsarbeid..... 24
- 4.4 Framgangsmåter for kontaktetablering..... 25
- 4.5 Oppsøkende arbeid på gatearenaer..... 26
- 4.6 Oppsøkende arbeid på institusjonsarenaer..... 31
- 4.7 Særskilte framgangsmåter for kontaktetablering med lukkede ungdomsmiljøer..... 32
- 4.8 Kunnskapsproduksjon og faglig refleksjon..... 34

5 OPPFØLGING OG KVALIFISERENDE TILTAK

36

- 5.1 Kvalifiserende tiltak..... 36
- 5.2 Koordinatorrollen..... 37

6 ANBEFALINGER

40

REFERANSER

41

1 INNLEDNING

I Norge er det i dag et betydelig antall unge mennesker som av ulike grunner er uten arbeid og som heller ikke er i opplæring eller under utdanning. Mange av dem som faller inn i denne kategorien opplever en opphopning av levekårsproblemer. Forskning viser at mange unge utenfor arbeid og opplæring ikke er i stand til å gjøre nytte av eller unndrar seg tilbudene som gis av det offentlige hjelpeapparatet. Denne rapporten beskriver og vurderer ulike framgangsmåter for å etablere kontakt med ungdom som står utenfor arbeid og opplæring, den diskuterer innholdsmessige sider av arbeidet med å hjelpe denne målgruppen til å inkluderes i skolen og arbeidslivet og gir forslag til hvordan kommuner og andre offentlige aktører kan utvikle praktiske og helhetlige framgangsmåter på disse områdene. Formålet med rapporten er å gi innspill og ideer til hvordan arbeidet med å hjelpe unge som står utenfor opplæring og arbeid kan styrkes i kommuner og blant andre offentlige aktører. Rapporten er basert på drøftinger i en utredningsgruppe som ble nedsatt av Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) høsten 2008.

1.1 Mandat og målsetting

Bakgrunnen for at utredningsarbeidet ble igangsatt er blant annet å finne i innspill fra kommuner som deltar i utviklingsarbeid i forbindelse med BLD sin satsing "Unge utenfor" om utfordringer som knytter seg til å få oversikt over og å komme i posisjon til å hjelpe ungdom som står utenfor arbeid, opplæring og utdanning. Utredningsarbeidet er ment å bidra til å styrke kunnskapen om hvordan oppsøkende arbeid kan og bør gjennomføres som ledd i et helhetlig tjenestetilbud, særlig i de tilfeller der ungdommer har liten eller ingen tilknytning til formelle hjelpesystemer som skole og hjelpeapparat. I mandatet som

ligger til grunn for utredningsarbeidet heter det om utredningsgruppens mål og oppgaver at:

Utredningsgruppen skal foreta en faglig og forskningsbasert vurdering av metoder og arbeidsmodeller for å fange opp og komme i kontakt med ungdom som står utenfor arbeidsliv og utdanning.

Målsettingen med arbeidet vil være å vurdere og beskrive egnede metoder for å fange opp og etablere kontakt med ungdom utenfor arbeidsliv og utdanning som ikke selv ber om hjelp og/eller som unndrar seg hjelp.

Utredningsgruppen skal sammen utarbeide en rapport som viser og beskriver:

- Eksisterende forskning og annen om metoder for å etablere kontakt med ungdom i risiko.
- Suksessfaktorer og kritiske faktorer for å etablere kontakt med ungdom som trenger hjelp til å komme i opplæring og/eller jobb.
- Ulike framgangsmåter for å nå ungdom med ulike utfordringer og barrierer
- Forslag til praktiske og helhetlige framgangsmåter for hvordan kommuner og andre offentlige aktører kan gå frem for å fange opp og etablere kontakt med ungdom som trenger hjelp for å komme i opplæring og jobb

Framgangsmåter som vurderes skal bygge på forskning og metodekunnskap, kjennskap til eksisterende ordninger og erfaring fra arbeid med ungdom som tilhører målgruppen

I dette ligger det en presisering av at målgruppen utredningsarbeidet skal forholde seg til er unge som trenger hjelp til å komme i jobb eller opplæring, men som ikke selv ber om hjelp eller som unndrar seg hjelp. Utredningsgruppen har gjennom sitt arbeid forholdt seg til denne målgruppen og på denne bakgrunn har den avgrenset fremgangsmåtene den belyser til dem som faller inn under begrepet oppsøkende ungdomsarbeid. Samtidig har utredningsgruppen oppfattet mandatet som for snevert knyttet til spørsmålet om kontaktetablering med ungdom utenfor arbeid, opplæring og utdanning. Etter utredningsgruppens oppfatning gir det lite mening å diskutere spørsmålet om hvilke framgangsmåter som egner seg for kontaktetablering med unge utenfor opplæring og arbeid uten at man samtidig diskuterer det kvalitative innholdet i hjelpetiltakene som rettes inn mot denne målgruppen. I tråd med denne vurderingen har utredningsgruppen utvidet sitt fokus til også å inkludere drøftinger av det vi kaller strategier for å inkludere unge i opplæring og arbeid.

1.2 Utredningsgruppens arbeidsform og sammensetning

Utredningsgruppen har vært sammensatt av personer med faglig bakgrunn fra forskning om oppsøkende ungdomsarbeid og kriminalitetsforebyggende tiltak og fra arbeid i oppsøkende tjenester, sosialtjenesten og fra den fylkeskommunale Oppfølgingstjenesten.

Medlemmer av utredningsgruppen har vært:

Erik Henningsen, Norsk institutt for by- og regionforskning (koordinator)

Åse Thea Backe, NAV Drift og utvikling

Else Kristin Utne Berg, Utekontakten i Bergen

Marit Egge, Politihøyskolen

Geir Eidsvåg, Vestfold Fylkeskommune

Utredningsgruppens arbeid har bestått av drøftinger av de overnevnte problemstillingene på møter som ble avholdt høsten 2008 og våren 2009 og gjennomgang av relevant faglitteratur. Alle medlemmene av utredningsgruppen har bidratt direkte i utarbeidelsen av rapportteksten. Utredningsgruppens arbeid har vært uavhengig av BLD så vel som av etatene medlemmene er tilknyttet.

1.3 Lovgjennomgang om rettigheter for unge utenfor opplæring og arbeid

Utredningsgruppen ønsket en klargjøring av hvilke lovfestede rettigheter som gjelder for unge utenfor opplæring og arbeid, og engasjerte derfor en gruppe juridiske fageksperter til å gjennomgå relevante lovverk.¹ Slik utredningsgruppen leser lovgjennomgangen som ble utarbeidet av de juridiske fagekspertene, vil vi fremheve 3 funn. Lovgjennomgangen viser, *for det første*, at de ulike lovverkene som er gjennomgått i liten grad pålegger kommuner og andre offentlige aktører å drive oppsøkende arbeid rettet mot unge utenfor opplæring og arbeid. *For det andre*, viser utredningen at de aktuelle lovverkene også i liten grad pålegger kommunene eller andre offentlige aktører å drive motivasjonsarbeid i forhold til unge utenfor opplæring og arbeid. *For det tredje* viser utredningen at lovverket på dette området er oppsplittet og fragmentert med hensyn til plasseringen av ansvar for ulike rettigheter og med hensyn til aldersbestemmelsene som gjøres gjeldende i de ulike lovene. Som det påpekes i lovgjennomgangen, ligger dette imidlertid ikke til hinder for etableringen av lokale løsninger hvor kompetanse og ansvar samles på et område hvor lovverket er omfattende og problemene ofte sammensatte.

¹ Rapporten til utredningsgruppen med gjennomgang av relevante lovverk ovenfor ungdom utenfor opplæring og arbeidsliv ble utarbeidet av Tone Giske, Ragnhild Collin-Hansen og Beate Fisknes, og lovgjennomgangen ble oversendt Barne- og likestillingsdepartementet sammen med utredningsgruppens rapport.

2 UNGE UTENFOR OPPLÆRING OG ARBEID

I dette kapitlet gir vi en bakgrunnsbeskrivelse av ungdom utenfor opplæring og arbeid. Vi beskriver mekanismer som virker å stenge ungdom ute fra utdanning og arbeidsliv og redegjør for utredningsgruppens perspektiver og prinsipielle synspunkter på hjelpetiltak som rettes mot denne gruppen. Med bakgrunn i lovgjennomgangen som ble utført som en del av utredningsarbeidet, beskriver vi også juridiske rettigheter og plikter som gjøres gjeldende for denne gruppen.

2.1 "Unge utenfor"

Begrepet om "unge utenfor" er i ferd med å feste seg i offentlig språkbruk i Norge og internasjonalt (SOU 2003: 92). Dette viser vanligvis til den delen av befolkningen i alderen 15-25 år som ikke er i arbeid, opplæring eller utdanning. Ungdom i Norge som faller inn i denne kategorien er beskrevet i ulike nyere forskningsbidrag. Her fremgår det blant annet at arbeidsledigheten er høyere i dette alderssegmentet enn i befolkningen for øvrig (Sandvik og Rønning 2007) og at en betydelig andel av dem som begynner på videregående opplæring ikke fullfører opplæringen (Støren, Helland, og Grøgaard 2007). Forskning viser at 2 prosent av ungdom i alderen 16-19 år og 8 prosent av unge i alderen 20-30 år sto utenfor både skole og arbeidsliv i perioden 2001 til 2003. Blant disse var personer med minoritetsbakgrunn overrepresenterte (Norman 2007). Forskning viser også at bare er et mindretall av unge som har vært under offentlig omsorg fullfører videregående utdanning og at arbeidsledigheten er svært høy blant tidligere barnevernklienter (Clausen og Kristofersen 2008). Mange unge utenfor opplæring og arbeid har erfaringer fra en eller flere hjelpeinstanser, for eksempel PP-tjenesten, barnevernet eller barne- og ungdomspsykiatrien. Det ligger utenfor utredningsgruppens

mandat å vurdere kvaliteten på den hjelpen de har mottatt. Imidlertid synes det åpenbart at hjelpen, om det har vært utredning, behandling eller tiltak, ikke har vært tilstrekkelige til å sikre ungdommene deltakelse innenfor opplærings- og arbeidsmarkedet.

Utgangspunktet for utredningsgruppens arbeid er medlemmenes overbevisning om at det er viktig å styrke den offentlige innsatsen for å hjelpe unge som er representert på disse statistikkene. Samtidig vil utredningsgruppen uttrykke noen reservasjoner i forhold til begrepet om "unge utenfor". Dels dreier disse seg om at begrepet er upresist. Utredningsgruppen har derfor valgt å omtale målgruppen for tiltakene som beskrives i rapporten som "ungdom utenfor opplæring og arbeid". Dels dreier reservasjonene seg om at begrepet "unge utenfor" kan gi uheldige assosiasjoner. I denne sammenhengen mener vi det er viktig å framheve særlig to forhold.

For det første, er det grunn til å påpeke at begrepet om "unge utenfor" hviler på en tenkning om "oss og de andre" og at det som sådan gir assosiasjoner til en avviksbeskrivelse. Klassifikasjoner av grupper eller personer som avvikere forutsetter en forestilling om normalitet. Som Solvang (2002) viser, forblir ofte denne normaliteten ubeskrevet og uproblematiskert i slike sammenhenger. Hvilke verdier, sunnhetsidealer og oppfatninger om "det gode liv" er det som legges til grunn av dem som klassifiserer en annen del av befolkningen som "unge utenfor"? I hvilken grad representerer utenforskapet ganske enkelt levemåter som er annerledes fra den dominerende middelklassekulturen og i hvilken grad representerer det selvdestruktive eller antisosiale tendenser? Dette er forhold som alltid bør klargjøres og problematiseres i det praktiske arbeidet med å hjelpe "unge utenfor" i kommunene.

I henhold til Vike og Eide (2009), kjennetegnes den norske majoritets- eller middelklassekulturen som har vokst fram i etterkrigstida av en sterk vektlegging av individuell autonomi. I dette ligger det en forventning om at personer allerede fra barndommen av skal opptre med en stor grad av uavhengighet fra de sosiale omgivelsene og være i stand til å forvalte livene sine gjennom individuelle valg og karriere på måter som resulterer i oppadstigende sosial mobilitet. Mange av dem som faller inn i kategorien "unge utenfor" bryter på ulike vis med denne forventningen. Spørsmålet de som er involvert i hjelpetiltak rettet mot ungdom må stille seg er hvor stort dette bruddet må være før det rettferdiggjør en offentlig inngripen i livene til disse personene. Som Carlsson (2002) viser, er det ofte de samme enkeltpersonene som utgjør målgruppen for de mange forskjellige tiltakene kommunene iverksetter for å forebygge sosiale problemer. Resultatet kan være at disse personene opplever et "press" fra det kommunale hjelpeapparatet. Etter utredningsgruppens oppfatning er tett oppfølging i mange tilfeller en avgjørende forutsetning for å lykkes med å hjelpe ungdom til inklusjon i skole og arbeidsliv, men dette må veies mot respekten for enkeltmennesket og dets rett til å være annerledes. Oppfølging må ikke bli til forfølgning.

For det andre, vil vi understreke viktigheten av å bevare et perspektiv på "utenforskapet" som et produkt av sosiale og politiske endringsprosesser. I mye av den nåtidige faglige og politiske tenkningen om ulike typer av sosiale problemer, er det en tendens til at disse problemene tilskrives egenskaper ved personene som rammes av dem, snarere enn samfunnet problemene opptrer i. I sosiologien kaller man tilbøyeligheten til å forklare sosiale problemer med biologiske forhold for medikalisering. Som Solvang (2002) viser, appellerer denne tenkemåten ikke bare til atferdsforskere, men ofte også til dem som rammes av problemene. Dels kan dette skyldes at medikaliseringen oppleves som en frigjøring fra nedverdiggende klassifikasjoner av problemene som forklarer dem som uttrykk for mo-

ralsk brist eller manglende intelligens. Dels kan dette skyldes at sykdomsliknende problemdefinisjoner ofte er en viktig forutsetning for å få hjelp fra offentlige myndigheter. Som Solvang påpeker: "Trygdejussen liker best at problemene sitter i kroppen til den enkelte og er definert i entydige medisinske termer" (2002: 132-133).

Slike problemdiagnoser virker ofte selvforsterkende fordi de skaper sosiale forventninger om atferd som samsvarer med diagnosen. I tillegg kommer at denne tenkningen ofte betrakter de samfunnsmessige og strukturelle forholdene som ligger til grunn for sosiale problemer som naturgitte og uforanderlige rammebetingelser (Carlsson 2002). Men samfunnsstrukturer er alltid historisk produserte gjennom menneskers valg og handlinger og derfor foranderlige. I dag er det for eksempel en tendens til at det å fullføre videregående opplæring blir en nødvendig forutsetning for inkludering på viktige samfunnsarenaer som arbeidslivet. Samtidig er det kjent at en betydelig andel av befolkningen av ulike grunner ikke klarer å fullføre videregående skole. Denne erkjennelsen gir grunn for en offentlig satsing på å hjelpe disse personene til å forandre seg selv slik at de blir i stand til å fullføre opplæringen. Men den samme erkjennelsen gir også grunnlag for krav om reformer i skoleverket og arbeidslivet for å legge til rette for at et større mangfold av personer får innpass og inkluderes på disse arenaene. I et solidaritetsperspektiv er det viktig å holde fast ved den siste typen løsninger. Etter utredningsgruppens oppfatning er det avgjørende at ikke den offentlige satsingen på hjelpetiltak for unge utenfor opplæring og arbeid, enten den foregår på statlig eller kommunalt nivå, blir en kompensasjon for manglende politisk vilje til å gjøre skoleverket og arbeidslivet mer inkluderende.

2.2 Ekskluderende mekanismer i utdanning

Utdanning anses tradisjonelt som et gode – en knapphetsressurs som må fordeles mest mulig rettferdig. En viktig bærebjelke i utviklingen av velferdsstaten har vært troen på at utvidet skoleplikt og skolerett bryter ned sosiale skillelinjer. Det viser seg imidlertid at utdanning også har ulikhetsskapende strukturer som opprettholder sosiale skillelinjer. Et klassisk bidrag som behandler denne problematikken er Gudmund Hernes sin artikkel "Om ulikhetens reproduksjon" (1974) der han viser at utdanningssystemet, i stedet for å redusere ulikhet, i høy grad reproduserer hos barna de sosiale ulikhetene en fant hos foreldrene.

Det har vært en bevisst satsing på å finne fram til måter å organisere skolen på som skaper sosial utjevning og arbeider mot reproduksjon av sosial ulikhet. Lærerens funksjon er i den senere tid kommet sterkt i fokus for å skape den "gode skole". I forbindelse med utarbeidelsen av St. meld. nr. 11 (2008-2009) *Læreren og utdanningen* utviklet Dansk Clearinghouse på vegne av Kunnskapsdepartementet en systematisk oversikt over hvilken kompetans hos lærere som fører til læring hos barn og unge. Studiene viser at i tillegg til lærerens akademiske innsikt i undervisningsfagene så er følgende betydningsfullt for elevenes læring:

a) Relasjonskompetanse

- det vil si elevaktivering, elevmotivering og evnen til å ta hensyn til ulike elevforutsetninger

b) Regelleddskompetanse

- tydelig ledelse av undervisningsarbeidet og evnen til å gi elevene ansvaret for å opprettholde og utforme regler.

c) Didaktikkkompetanse

som er høyt faglig nivå kombinert med evnen til å formidle faget.

Å utvikle disse kompetansefaktorene i pedagogisk utdanning og skoleutviklingsprogram vil tjene flere hensyn, ikke minst er de mest marginaliserte avhengig av en godt fungerende skole.

En annen faktor som opprettholder sosial ulikhet er variasjonen i foreldrenes innstilling til og deltakelse i barn og unges skolehverdag. Det er dokumentert at foreldrenes engasjement er avgjørende for barns skoleresultater og trivsel. Et kompensierende tiltak som har vært prøvd ut er leksehjelp. Evalueringen av prosjektet konkluderer med at god leksehjelp kan være en støtte i skolens arbeid for å skape sosial utjevning, selv om det viktigste arbeidet mot reproduksjon av sosial ulikhet i skolen skjer innenfor rammene av den ordinære opplæringen (Haugsbakken m.fl. 2009). Av suksessfaktorene som trekkes fram er kvalifikasjonene til leksehjelperen. Han eller hun må besitte god fagkompetanse, didaktisk kompetanse og relasjonell kompetanse - faktorer som i stor grad sammenfaller med etterspurte kompetansefaktorer hos lærerne. Et annet område som tradisjonelt tilhører hjemmet, men som man har diskutert som et tiltak med utjevnende effekt er ordninger med frukt og mat i skoletiden.

Et annet sentralt bidrag i utdanningsforskningen kommer fra den amerikanske teoretikeren Martin Trow (1977). Han er opptatt av hva som skjer når volumet av utdanning vokser og spør hvorvidt utdanningsvekst er et gode uansett. Han beskriver utviklingen som følger økt utdanning i tre stadier. Når bare et lite mindretall av årskullet tar høyere utdanning blir utdanning sett på som et privilegium. Når andelen som tar utdanning stiger endrer både studietilbudet og studentgrunnlaget karakter, og statusen reduseres fra å bli sett på som et privilegium til å bli en rettighet. Ved ytterligere utdanningsvekst endrer igjen statusen på utdanning seg til å bli en nødvendighet. Parallelt med veksten i utdanning reduseres muligheten for å gjøre karriere gjennom praksis i arbeidslivet. Utdanning går fra å være en av flere, til å bli den eneste karriereveien. Denne alminneliggjøringen av

utdanning mener Trow kan føre til en *individualisering av tilkortkomming*. I det ligger at hvis en ungdom til tross for utdanningstilgjengeligheten likevel ikke lykkes i utdanningssystemet, vil det kunne oppleves både av den enkelte og omgivelsene som at den utestengende faktoren ligger i individet, og ikke i systemet.

Beskrivelsen til Trow er langt på vei sammenfallende med utviklingen innenfor utdanningssystemet i Norge. Den rettigheten videregående opplæring representerer gir et inntrykk av at hvis en ungdom står utenfor er det vedkommendes eget valg. Markusen m. fl. (2006) viser i sin forskning at selv om all ungdom har rett til videregående utdanning, og man dermed i en viss forstand kan hevde at de som står utenfor selv har valgt å slutte, så er ikke valget fritt. Det argumenteres tvert i mot for at valgene skjer innenfor rammene av en begrenset rasjonalitet, og at det ligger strukturelle føringer bak valgene.

Skolens verdigrunnlag framheves ofte når man skal forklare utdanningsinstitusjonenes ekskluderende mekanismer. Vi lar et sitat av Peder Haug målbære synspunktet:

Skulen synest vere best for dei som er vanlege og gjennomsnittlege, og for dei som høyrer til dei gruppene som har tradisjon for å fungere godt i denne skulen. Tolkninga er at vi har ein skule som er lite kjenslevar overfor variasjon, heterogenitet, mangfald, avvik, fargerikdom, det som er annleis og ukjent. Skulen synest å vera sterkast og best for dei som passar inn i det mønsteret som skulen har skapt gjennom åra (Haug 2004: 58).

Teoritilfanget i den videregående skole

Reform 94 representerte en teoridreining av yrkesrettet opplæring. Teoritilfanget styrket viktige sider ved fagene, men har også gjort dem vanskeligere tilgjengelige for enkelte elevgrupper. Troen på kvalifisering

via teori har vært så sterk at det har stått i veien for å møte elevenes individuelle behov for tilpasset opplæring. Markusen m. fl. (2006) tar i rapporten *Forskjell på folk - hva gjør skolen?* til orde for større differensiering gjennom muligheten til å tegne opplæringskontrakt, bli lærekandidat, gå opp til en kompetanseprøve og oppnå kompetanse på lavere nivå dokumentert med et kompetansebevis. Forskerne argumenterer med at det må bli større differensiering i skolen, og sier: "Skal videregående opplæring bidra til at det blir mindre forskjell på folk, så må videregående opplæring gjøre mer forskjell på folk" (Markusen m. fl. 2006).

2.3 Arbeidsledighet blant ungdom 20 til 24 år

Omfanget av arbeidsledighet blant ungdom i aldersgruppen 20 til 24 år er relativt høy og endrer seg med konjunktursvingningene i arbeidsmarkedet (Normann 2007). I mars 2009 var arbeidsledigheten blant menn mellom 20 og 24 år 7,5 % (NAV 2009). I tillegg til den registrerte arbeidsledigheten blant ungdom eksisterer det skjult arbeidsledighet. Skjult ledighet blant unge oppstår når de velger utdanning i en situasjon med mye ledighet. Mange ungdommer har ikke opparbeidet seg et inntektsnivå som gir grunnlag for arbeidsledighetstrygd og det kan føre til at ungdommer har manglende motivasjon til å melde seg som arbeidsledige. Ungdom som ønsker seg ut i arbeidslivet kan også bli forsørget av familien eller være periodiske sosialhjelpsmottakere (Normann 2007, Halvorsen 2004, Hammer og Hyggen 2005).

Det å være arbeidsledig som ung kan gi ulike konsekvenser senere i livet. Gruppen av unge arbeidsledige er en heterogen gruppe. Normann (2007) viser til at arbeidsledighet i ungdomstiden kan gi varige effekter for senere tilknytning til arbeidsmarkedet, slik som langtidsledighet og gjentatte ledighetsperioder. Hammer og Hyggen (2005) finner imidlertid at det er forskjell i senere tilpasning til arbeidslivet mellom unge arbeidssøkende som mottar økonomisk sosialhjelp og de som ikke mottar økonomisk sosialhjelp: "Det viste

seg at tidligere arbeidsløse unge hadde utviklet seg til produktive arbeidere med god arbeidstilpasning i voksen alder på det primære arbeidsmarkedet. De som hadde mottatt sosialhjelp som unge, hadde derimot en langt dårligere arbeidstilpasning, ofte som marginal arbeidskraft på det sekundære arbeidsmarkedet” (Hammer og Hyggen 2005:32).

Arbeidsmarkedstiltak og effekter av disse

Arbeidsmarkedstiltakene har som mål å få arbeidsledige raskere tilbake i arbeid. På samfunnsnivå viser analyser at det kun er få tiltak som virker, og en ser dette blant annet i sammenheng med tiltakenes fortrengning av ordinære jobber samt seleksjon i forhold til hvem som deltar på tiltak (Halvorsen 2004).

På individnivå viser en oppsummering at tiltaksdeltakere har høyere sannsynlighet for å komme i jobb enn de som ikke deltar på tiltak. Noe av dette kan kanskje forklares med selvseleksjon, for eksempel ved at de arbeidsledige som deltar på tiltak er mer motiverte enn de som ikke deltar. Det er de tiltakene som ligner ordinært arbeid som synes å gi best effekt. Husabø og Nervik (2006) oppsummerer at tiltakskjeding eller tiltaksstige er en sentral side av gjennomføring av tiltak og at en bør begynne med grunnleggende kunnskaper før en introduserer mer spesialiserte oppgaver. Tiltak har liten effekt hvis de kommer tidlig i ledighetsforløpet. Lorentzen og Dal (2005) finner at det er bedre resultater i forhold til å komme ut i arbeid dersom en begynner med kvalifiseringstiltak for så å gå over i arbeidspraksis enn omvendt. Hammer og Hyggen (2005) viser at tiltak som kombinerer kvalifisering og arbeidstrening eller kvalifisering og lønns subsidier har positive effekter på individers inkludering i arbeidsmarkedet. Effekten av tiltak er langt bedre for dem med lav utdanning enn for dem med høy utdanning. Tiltak kan også ha egenverdi: ”Her legger ungdommen selv vekt på tiltakenes sosiale betydning, de kan virke motiverende og de unge kan føle seg nyttige” (Halvorsen 2004:187). Tiltakenes kvalitet og innhold, samt en strukturert

bruk av tiltakene etter en helhetlig plan, er med andre ord av betydning for hvordan disse kan nyttiggjøres av ungdommene.

Hammer (2003) finner i en komparativ studie av arbeidsledighet og sosial eksklusjon blant ungdom i Europa at det er de danske ungdommene som har den beste situasjonen, samtidig er det også de som i størst grad kommer seg tilbake til arbeid. Hammer (2003) viser også en sammenheng der de land som i størst grad får ungdommene tilbake i arbeid er de som har fleksible arbeidsmarkeder og større økonomiske ytelser. Med andre ord er de ulike kvalitative sidene ved tiltak samt stønadsnivået en har mens en går på tiltak av betydning for hvordan tiltakene innvirker på ungdommenes liv og livssituasjon.

Unge sosialhjelpsmottakere

Utredningsgruppen har her valgt å fokusere på gruppen av arbeidsledige ungdommer mellom 20 og 24 år som er mottakere av økonomisk sosialhjelp. Grunnen er at gruppen ofte beskrives som ytterligere marginalisert enn hele gruppen av ungdom som står utenfor arbeid: ”De fleste unge arbeidsledige mottar støtte fra foreldrene og henvender seg derfor ikke til sosialkontoret, slik at det derfor er de som har det dårligste utgangspunktet, som blir avhengig av sosialhjelp” (Hammer og Hyggen 2005:39). Når ungdom under 24 år er mottakere av økonomisk sosialhjelp vitner det om at de er utenfor ordinær skolegang, studier og arbeid. Ungdom er sterkt overrepresentert blant sosialhjelpsmottakere sett i forhold til befolkningen for øvrig (Normann, 2007). At ungdom er overrepresentert ses i sammenheng med at ungdom i denne aldersgruppen ikke har opparbeidet seg et inntektsnivå som gir grunnlag for arbeidsledighetstrygd.

Unge sosialhjelpsmottakere kan falle utenfor eller ikke greie å nyttiggjøre seg arbeidsmarkedstiltakene i regi av arbeids og velferdsetaten. Flere av de norske studiene om effekter av tiltaksplasser viser at ressurssterke arbeidstakere er overrepresentert blant de som

deltar på tiltak (Torp 1993 etter Halvorsen 2004:187, Hammer og Hyggen 2005). Tiltakene kan i dette perspektivet ses som ytterligere en ekskluderingsarena. Som vi kommer inn på når vi beskriver analysemodellen vil denne gruppen kunne ha nytte av tiltak innenfor strategien "Motivasjon".

Unge sosialhjelpsmottakere har mindre månedlige utbetalinger enn sosialhjelpsmottakere generelt (Dahl 2007), og gruppen av unge mottakere av økonomisk sosialhjelp har dårligere materielle levekår og velstand enn sine jevnaldrende (Hammer og Hyggen 2005). Økonomiske rammer er en viktig faktor for inkludering i samfunnet og dårlige økonomiske rammer kan føre til ytterligere ekskludering av gruppen unge sosialhjelpsmottakere. Det blir vesentlig å sikre unge utenfor arbeid og opplæring en stabil og god inntektssikring.

Arbeidslinja

Når ungdom blir mottakere av økonomisk sosialhjelp møter de arbeidslinja gjennom den økonomiske sosialhjelpens subsidiære rolle; det er bare når alle andre muligheter er prøvd at en skal ta imot hjelp. For å sikre at alle andre muligheter skal være prøvd før økonomisk sosialhjelp ytes, gir Lov om sosiale tjenester anledning til å sette vilkår etter § 5-3. Lødemel (1997) ser innføringen av arbeid for sosialhjelp gjennom vilkårsparagrafen i sosialtjenesteloven som en innstramming av den sosiale kontrollen, og det sterkeste uttrykket for arbeidslinja i Norge. I praksis betyr dette at sosialhjelpsmottakere får vilkår om å melde seg arbeidssøkende hos arbeids- og velferdsetaten: "I økende grad stiller sosialkontorene vilkår for at en skal få utbetalt sosialhjelp knyttet til arbeidssøking. Arbeidsfør ungdom blir forpliktet til å delta i jobbsøkerklubber og å melde seg jevnlig på arbeidsformidlingen som arbeidssøker" (Halvorsen 2004:194). Det skal vurderes om vilkår om arbeid er hensiktsmessig som et skritt på veien til selvforsørgelse og det er en forutsetning at arbeidet kan bidra til å heve stønadsmottakerens kompetanse og mulighet for ordinært

arbeid (Ibid 2004). Det er videre viktig at vilkår skal ses i sammenheng med formålsparagrafen i Lov om sosiale tjenester, som vektlegger å fremme økonomisk og sosial trygghet, samt å bidra til at den enkelte får mulighet til å leve og bo selvstendig og til å ha en aktiv og meningsfylt tilværelse i fellesskap med andre. Dersom mottakere av økonomisk sosialhjelp ikke fyller vilkårene kan en oppleve at det kuttes i utbetalingene i økonomisk sosialhjelp. Det er altså viktig at tiltakene som tilbys representerer en reell mulighet for et bedre liv for ungdommene.

Hammer (2003) reflekterer over at debatten i stor grad har dreid seg om behovet for å skjære ned på stønader og å introdusere arbeidslinja overfor ungdom på tross av at funn tilsier at dette ikke har best effekt. En vil også kunne hevde at det å fjerne stønader til unge mennesker er tilbaketrekking av medborgerskaps rettigheter. Kjørstad (2002) viser til at gjensidighetsargumentet eller resiprositetsprinsippet ikke er gyldig under alle forhold, og at det representerer et etisk dilemma for sosialarbeideren og sosialtjenesten. En problematisk side ved arbeidslinja er at grunnleggende rettigheter for å kunne leve et verdig liv, til tross for at man ikke kan delta i arbeidslivet, ikke nødvendigvis er ivaretatt. Videre skriver Kjørstad at plikt og gjensidighet er mer sentralt i dagens diskurs enn trygghet og rettferdighet: "For å kunne leve opp til resiprositetsprinsippet må den andre "parten", i dette tilfellet velferdsstaten, bidra med noen grunnleggende rettigheter – 'fair reciprocity'." (Kjørstad 2002:122). Det er et spørsmål om ungdommene får grunnleggende muligheter gjennom de tiltakene de får tilbud om.

2.4 Rettigheter og plikter

Barn og unge beskyttes av en rekke lovfestede rettigheter, der "barnets beste" skal være det styrende prinsippet. FN's konvensjon for barns rettigheter er ratifisert av Norge, noe som innebærer at all lovgiving på feltet må innordne seg konvensjonen. Lov om barn og foreldre er den mest sentrale loven i

forhold til å sikre barns oppvekst, og omhandler blant annet foreldreansvaret som pålegger foreldrene både en omsorgsplikt og en rett og plikt til å bestemme for og over barnet i personlige forhold. Foreldrenes omsorgsplikt varer til barnet er 18 år. Omsorgsnivået vil være knyttet til foreldrenes ressurser; økonomiske, sosiale, intellektuelle og på annen måte. For å utlikne ulikhet er det utviklet støtteordninger for foreldre og barn, for eksempel helsehjelp, trygdeytelser, spesialundervisning eller ulike hjelpetiltak gjennom barnevernet. Dette er frivillige ordninger, og derfor opp til foreldrene i hvilken grad de vil nyttiggjøre seg dem.

Hvis foreldrene ikke ønsker å motta støtte, eller at hjelpetiltak ikke er tilstrekkelig for å gi barnet tilfredsstillende omsorg, er det i lov om barneverntjenester grunnlag for å frata foreldrene omsorgen og gi barnet en alternativ omsorg i institusjon eller fosterhjem. Hvis det er barnets eller den unges atferd, og ikke foreldrenes manglende omsorg, som utløser tiltak fra barnevernet kan barn plasseres i institusjon, enten etter eget ønske eller mot sin vilje. Frem til barnet er fylt 15 år, må foreldrene samtykke i en frivillig plassering. Etter fylte 15 år avgjør den unge selv, og foreldrene kan ikke motsette seg oppholdet. Blir barnet plassert mot sin vilje og foreldrene samtykker, beholder de omsorgen for barnet. Hvis de motsetter seg tiltaket vil barnevernet kunne overta omsorgen.

Når et barn flytter, brytes bånd som er knyttet til foreldre, nabolag, skole og venner. Et sentralt ansvar for barnevernet når de utøver omsorg i foreldres sted, er å sikre barnet en oppvekst i samsvar med de forventningene som stilles til gode foreldre. Det innebærer at tilbud barnet får må ha en kvalitet som er bedre enn den omsorgen de fikk i hjemmet det ble flyttet fra, og som i tillegg kompenserer for de tap flyttingen har medført. Barneverntjenesten kan foreta inngrep overfor barn inntil de fyller 18 år. Frivillige hjelpetiltak kan videreføres eller erstattes med andre tiltak inntil 23 år. Kommunen overtar den økonomiske forpliktelse

sen ved fylte 20 år. I det ligger en risiko for at enkelte kommuner avslutter tiltakene for å spare penger.

Det er omdiskutert i hvilken grad barnevernloven er en rettighetslov, men loven pålegger barneverntjenesten plikter som indirekte gir barnet en form for rettigheter etter loven. Unnlater kommunen å følge opp forpliktelsene etter barnevernloven, kan det føre til erstatningsansvar for kommunen.

Når det gjelder opplæringsloven er det imidlertid ingen tvil om at det er en rettighetslov som sikrer alle barn rett til 10-årig grunnskoleopplæring. Men det er også en opplæringsplikt i grunnskolen, noe som innebærer at barna må møte opp og delta i undervisningen. Det er foreldrene sitt ansvar at barnet oppfyller denne plikten. Den som har fullført grunnskolen har rett til minst tre års videregående opplæring. Videregående opplæring er frivillig, og det er ungdommene selv som bestemmer hvilket utdanningsprogram han eller hun vil søke på. Foreldrene har ingen plikt til å sørge for at ungdommen tar i mot tilbudet og gjennomfører utdanningen, slik som i grunnskolen. De skal imidlertid legge til rette - både praktisk og økonomisk - hvis ungdommen ønsker videregående opplæring. Det samme gjelder for andre som har omsorg for barnet i foreldrenes sted. Verken barneverntjenesten eller dens medarbeidere har adgang til å gi dispensasjon fra barnets opplæringsplikt. I NOU 2000:12 Barnevernet i Norge ble det imidlertid påpekt at mange institusjoner arbeidet mer med barnets sosiale fungering enn med barnets skolegang. Når barn under barnevernets omsorg ikke får den opplæring loven gir det rett til, skjer det et lovbrudd mot barnet.

2.5 Medbestemmelse og medvirkning

Lovverket gir barn og unge gradvis rettigheter i forhold til medbestemmelse, for eksempel skal barn som er fylt 7 år, og også yngre barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, informeres og gis anledning til å uttale seg i en sak som berører ham eller henne. Barnets mening skal tillegges vekt i samsvar

med barnets alder og modenhet. En ungdom som har fylt 15 år kan i forhold til barnevernet opptre som part og gjøre partsrettigheter gjeldende dersom han eller hun forstår hva saken gjelder, og samme alder gir ungdommen rett til å velge eller velge bort videregående utdanning.

Ved fylte 18 år har ungdommene full medbestemmelse. I lovgjennomgangen som ble utarbeidet etter bestilling av utredningsgruppen reflekteres det over om alle er i stand til å forvalte denne rettigheten:

"Noen barn har ved oppnådd myndighets-alder eller selvbestemmelsesrett ikke evne til å forvalte det ansvar de har oppnådd uten betydelig tilrettelegging eller bistand. Atter andre kan av ulike grunner mangle motivasjon, eller initiativ til skolegang eller til å gå inn i en forventet voksenrolle og ta ansvar for seg selv når foreldreansvaret opphører. Det kan variere i hvilken grad dette er uttrykk for et bevisst valg av en alternativ livsstil, eller om det «bare blir sånn». Det kan være ulike oppfatninger av om disse unge har behov for hjelp og støtte til å komme ut av situasjonen eller for respekt for sin frihet til å være i fred mens de selv finner ut hva de vil."

Sitatet tydeliggjør et dilemma knyttet til oppsøkende arbeid: gir individets autonomi det, i ytterste konsekvens, rett til å gå til grunne uten innblanding fra det offentlige, eller skal man tillate bruk av mer pågående og kontrollerende metoder overfor dem som "ikke vet sitt eget beste"?

Utredningsgruppen tilslutter seg ikke noen av de to alternativene, men vil argumentere for en tilnærming som inkluderer en langt sterkere vektlegging av *motivasjonsarbeid* som metode og prinsipp. For å få det til må man i større grad ta på alvor ungdoms rett til råd og veiledning, selvbestemmelse og medvirk-

ning - en rett som gjenfinnes i mye av den gjeldende lovgivingen.

Å vektlegge medvirkning har flere begrunnelser, og har vært et viktig satsningsområde til BLD, og omtales i flere sentrale dokumenter (Frå barnhage til ungdomsportal (2007), Rundskriv Q-27/2006B). For det første har barn og unge i sin alminnelighet vanskelig for å komme til orde på grunn av mangelfull kunnskap om hvordan og til hvem man henvender seg, i tillegg vil det ofte være ekstra lang avstand mellom barn og unges erfaringer og kunnskap og den etablerte voksenkunnskapen. Det medfører at barn og unges kunnskap lett blir bagatellisert eller helt oversett.

For "vår" gruppe spesielt vil medvirkning være viktig for å få del i deres oppveksterfaringer – inkludert erfaringer med hjelpeapparatet. Denne erfaringsbaserte kunnskapen kan tilføre feltet viktige bidrag som det ellers ville gått glipp av. Evalueringen av enkelte av de tiltakene vi vil presentere senere framhever nettopp dette. Når det gjelder for eksempel TIO framheves brukermedvirkning som viktig for god resultatoppnåelse (Arbeids og velferdsdirektoratet 2008), det samme gjelder for DUE-tiltaket (Utekontakten i Bergen, 2007).

Den viktigste begrunnelsen for medvirkning er imidlertid forankret i troen på at ved å gi den enkelte tilgang på sin egen historie så vil vedkommende også i større grad være i stand til å definere egen fremtid. Brukermedvirkning blir sett på som en viktig faktor i den enkeltes opplevelse av å ta tilbake styring over eget liv. Det er nært forbundet med opplevelsen av verdighet og likeverd, og er også med på å skape egenmotivasjon, ansvarsbygging og selvbestemmelse. En tilnærming som vektlegger medvirkning må nødvendigvis også vektlegge frivillighet. Motivasjonsarbeidet, slik vi ser det, gir et reelt alternativ til tvang – og gir mulighet for å bygge tillit og reetablere tilhørighet.

3 STRATEGIER FOR INKLUDERING

Å være utenfor opplæring kan være selvvalgt, men som tidligere omtalt er det ofte sammensatte årsaker som påvirker eller styrer valget (Markussen m.fl. 2008, Egge 2001). Utredningsgruppen legger imidlertid til grunn en forståelse av at de aller fleste ungdommer ønsker å være i opplæring eller arbeid, fordi disse arenaene i tillegg til sine hovedmålsettinger knyttet til kvalifisering og produksjon, fungerer som sosiale arenaer. Her knyttes vennskap, bygges nettverk og etableres relasjoner. I sin beste konsekvens er utdanning og arbeid et bidrag til god fysisk og psykisk helse, forutsatt at miljø, selvrealisering og fellesskap vektlegges. Når det gjelder lønnsarbeid skal man heller ikke undervurdere frihetsfølelsen knyttet til å være selvforsørget.

I dette kapittelet vil vi introdusere en modell med fire ulike forståelsesrammer for integrering i opplærings- og lønnsarbeidsmarkedet. I modellen er **mobiliseringskraft** og **tilgjengelighet** de to sentrale begrepene, der mobiliseringskraft beskriver individenes ressurser og muligheter for inkludering, mens tilgjengelighet beskriver strukturelle, institusjonelle og metodiske kjennetegn ved opplærings- og arbeidsmarkedet.

3.1 Mobiliseringskraft

Innledningsvis ble kjennetegn ved gruppen som ikke deltar i opplæring eller lønnsarbeid beskrevet ut fra ulike levekårsvariabler. Det ble slått fast at ungdommene har større belastninger når det gjelder fysisk og psykisk helse, mer sporadisk skolegang og mindre robuste nettverk enn annen ungdom på samme alder. Den mest kritiske marginaliseringseffekten av svake levekårsvariabler oppstår når flere negative forhold virker sammen. En annen faktor som vil ha betydning for ungdommenes opplevelse av tilhørighet eller

utestengning og stigmatisering vil være omgivelsenes toleranse for avvik.

Det er imidlertid ikke bare negative levekårsindikatorer som bestemmer barn og unges utvikling. Det finnes også beskyttelsesfaktorer i den enkelte, i nære omsorgspersoner og i oppvekstmiljø. Særlig interessante er studier som beskriver "resilience" – en type kapasitet hos enkelte personer til å takle stress og negative hendelser ut over det forventede, for eksempel overraskende god fungering hos barn som har vært utsatt for omsorgssvikt.

Samspillet mellom levekårsvariabler, traumatiske hendelser, stigmatisering og ulike beskyttelsesmekanismer vil være noen av faktorene som påvirker den enkeltes selvfølelse, fremtidstro og evne til å mobilisere egne ressurser. Sammen med nettverkstilhørighet og grad av tillit til samfunnsinstitusjonene vil disse faktorene være bestemmende for evnen til å skape endring i eget liv. Begrepet vi i fortsettelsen vil bruke for å beskrive den enkeltes muligheter og underliggende motivasjon for endring er *mobiliseringskraft*.

Enten målet er å koble vedkommende på et tidligere opplæringsløp eller det er å være brobyggeren til arbeidsmarkedet, er det viktig å kjenne til den enkeltes "egenproduserte" mobiliseringskraft og tilpasse hjelpen deretter.

3.2 Tilgjengelighet

Kjennskap til ungdommens mobiliseringskraft er bare en faktor som avgjør om man lykkes med integrering i opplæring og arbeid. Opplærings- og arbeidsmarkedets *tilgjengelighet* er en annen. Utdanning og arbeid henger nøye sammen, og ungdom som ikke oppnår yrkes- eller studiekompetanse er langt oftere uten arbeid enn de som har fullført videregående

ende opplæring (Støren m. fl. 2007). At et stort antall ungdommer ikke oppnår kompetansegivende opplæring, er med andre ord med på å øke gruppen som ikke kommer inn på arbeidsmarkedet.

Mellom opplæringsinstitusjonene og arbeidsmarkedet går det et vesentlig skille ved at opplæring er en rettighet. For at ungdom skal benytte rettigheten i videregående skole må den oppleves som reell. Innledningsvis gikk vi gjennom noen av de strukturelle forhold som gjør at retten kan oppleves ulikt for ulike grupper. I hvilken grad ungdom er motivert til å fortsette opplæring etter grunnskole vil i stor grad avhenge av hvorvidt hvert av de første ti pliktårene ble opplevd som meningsfulle. Når ungdom dropper ut av videregående utdanning må årsakene søkes i hele utdanningstilbudet og ikke begrenses til situasjonen på det tidspunktet utdanningen ble avbrutt.

Arbeid er ikke som utdanning en rettighet, hvis man ser bort fra den garantien som er knyttet til at ungdom under 20 år uten jobb eller skoleplass skal tilbys arbeidsmarkedstiltak – den såkalte *Ungdomsgarantien*. Garantien er fra 2009 utvidet med en tiltaksgaranti som skal sikre tilbud om arbeidsmarkedstiltak for 20-24-åringer som har vært sammenhengende ledige i seks måneder eller mer. Rettigheter og plikter knyttet til arbeidslivet utløses i alminnelighet først når vedkommende er innenfor. Arbeidslivets tilgjengelighet for dem som står utenfor avhenger derfor av viljen til å legge til rette for grupper med mangelfulle kvalifikasjoner og varierende motivasjon.

Den "idealtypiske" lønnsmottaker kan beskrives som motivert og kunnskapssøkende, har gode sosiale egenskaper, er fysisk og psykisk velfungerende, har stor faglig kapasitet og er omstillingsvillig. Lønnsarbeidsmarkedet er innrettet slik at desto nærmere en person er det idealtypiske forbildet - desto flere inkluderende mekanismer utløses, for eksempel i kraft av lønn, arbeidstid, egenutvikling, positiv oppmerksomhet osv.

For ungdom i den målgruppen som utredningen omhandler kan det være vanskelig å svare på kravet om heltids beskjeftigelse, 100 % innsats, representasjon og faglighet. Jo lengre en person flytter seg fra normen om den idealtypiske arbeidstakeren, jo færre belønningsmekanismer utløses. I stedet kjennetegnes ofte arbeidstilbudet av ugunstig arbeidstid, lav lønn og manglende karriereutvikling. Hvis arbeidet også er forbundet med helserisiko, isolasjon og lange arbeidsdager (for eksempel grunnet lange arbeidsreiser) kan resultatet bli at de minst robuste arbeidstakerne tilbys et arbeidsliv som ikke motvirker marginalisering, men har innebygde marginaliserende mekanismer.

Siden deltakelse på det ordinære lønnsarbeidsmarkedet bare unntaksvis kan betraktes som en rettighet vil betraktninger knyttet til tilgjengelighet i fortsettelsen også omhandle de arbeidsmarkedstiltak som iverksettes for å øke den enkeltes muligheter for å inkluderes i det ordinære arbeidsmarkedet.

3.3 Analysemodell:

Fire strategier for inkludering

Vi har i det foregående beskrevet hva vi mener med mobiliseringskraft og omtalt opplæringsinstitusjonene og arbeidsmarkedets tilgjengelighet. For bedre å kunne beskrive møtet mellom ungdommene og opplærings- og arbeidsmarkedet har vi laget en modell. På samme måten som ungdommene kan være i besittelse av stor eller liten mobiliseringskraft, kan opplæringsinstitusjonene og lønnsarbeidsmarkedet kjennetegnes av varierende grad av inkluderings- eller ekskluderingsmekanismer, med andre ord stor eller liten tilgjengelighet. Vi får da fire møter. Det første møtet er når ungdom, på tross av den situasjonen de er i, har stor mobiliseringskraft, men møter en opplærings- og arbeidsarena som er lite tilgjengelig. Integreringsstrategien blir å *åpne opp* (kategorien oppe til venstre). I det andre møtet kjennetegnes ungdommene fortsatt av stor mobiliseringskraft, og møter en opplærings- og arbeidsarena

med stor tilgjengelighet. Strategi for inkludering vil her være knyttet til ulike incentiver (kategorien oppe til høyre). Det tredje møtet beskriver ungdom med lite mobiliseringskraft som møter en opplærings- og arbeidsarena som er lite tilgjengelig. Strategien her er å opparbeide *alternative mestringsarenaer* (kategorien nede til venstre).

Det siste møtet er mellom ungdom med liten mobiliseringskraft og en opplærings- og arbeidsarena med stor tilgjengelighet. Strategi for inkludering er *motivasjonsarbeid* (kategorien nede til høyre).

		OPPLÆRINGSINSTITUSJONENES OG ARBEIDSMARKEDS TILGJENGELIGHET	
		Liten (ekskluderende)	Stor (inkluderende)
PERSONENS MOBILISERINGS KRAFT FOR DELTAKELSE I OPPLÆRING OG LØNNSARBEID	Stor	ÅPNE OPP-STRATEGIER Åpne for større mangfold • Kulturelt • Uttrykksformer Åpne for større 'tro på endring'	INSENTIV-STRATEGIER Støtte: • Ordinær veilednings- og oppfølgingstjeneste Tiltak: • Standard arbeidsmarkedstiltak • Tilpasset opplæring innefor de ordinære strukturene
	Liten	STRATEGI FOR Å SKAPE ALTERNATIVER Støtte: • Tilretteleggere Tiltak: • Skadereduksjon • Samfunnsarbeid • Boligsosialt arbeid	MOTIVERINGS-STRATEGIER Støtte: • Individuell og tilpasset oppfølging Tiltak: • Kvalifiseringsprogram • Lokalt tilpassede tiltak • Alternativ opplæring

"Åpne opp"- strategier

I denne kategorien befinner det seg ungdom med stor grad av mobiliseringskraft, men de møter et arbeidsmarked og utdanningsinstitusjoner som i liten grad er tilgjengelige for dem. For å få åpnet denne veien inn til utdanning og arbeid er det først og fremst opplæringsinstitusjonene og arbeidsmarkedet som må endre holdning og praksis.

Arbeidsmarkedet kan ha ekskluderende mekanismer knyttet til for eksempel etnisitet, eller det kan være manglende vilje til tilrettelegging for ungdom med ulike former for funksjonshemming. Ungdom som beskjeftiger seg med alternative, kreative uttrykksformer vil også kunne føle seg utestengt fordi arbeidsmarkedet har snevre rammer for alternative praksiser og uttrykksformer. Det er begrenset i hvilken grad kommunen kan "åpne opp" et diskriminerende og ekskluderende arbeidsmarked, men det er i hvert fall avgjørende at offentlige etater nøye går igjennom egne rutiner og fremstår som inkluderende.

De strukturelle ekskluderingsmekanismene i utdanningssystemet som sosial reproduksjon og individualisering av tilkortkomming som er behandlet tidligere kan være virksomme i forhold til denne gruppen. I tillegg kommer de mer personlig rettede og fordekte ekskluderingsmekanismene. Mange av ungdommene som ønsker seg tilbake vil ha et dobbelt forhold til utdanning. På den ene siden innser de at utdanning er en nødvendighet, på den andre siden er det ofte innenfor skolen de har opplevd sine tøffeste nederlag. Mange har i tillegg en skolefortid som gjør at skolen på sin side er lite motivert for å gi dem en ny sjanse. Hvis de da møter rådgivere og lærere som lar det skinne igjennom at de har liten tro på læringsevnen eller endringspotensialet til eleven, vil det kunne være tilstrekkelig til at vedkommende gir opp.

Innfor denne kategorien finner vi også ungdom som gir opp å bli integrert på grunn av manglende støtte og tilrettelegging – ikke fra institusjonene, men fra

familien. Hvis foreldre eller de som er i foreldrenes sted, ikke respekterer ungdoms utdanningsvalg bryter de viktige prinsipper for barns selvbestemmelse. Det bør pålegge rådgivingstjenesten i grunnskolen og den fylkeskommunale Oppfølgingstjenesten å ha et særlig ansvar for at ungdom får ta selvstendige utdanningsvalg og at disse blir respektert.

Insentiv-strategier

Denne strategien vil være virksom overfor de ungdommene med størst mobiliseringskraft og som knyttes opp til et opplærings- eller arbeidsmarked som er tilrettelagt og inkluderende. Gruppen trenger veiledning og rettleiding, men ikke i større grad enn at dette behovet kan dekkes av det ordinære rådgivings- og oppfølgingssystemet knyttet til NAV, Oppfølgingstjenesten eller skolens rådgivingstjeneste.

De vil respondere på vanlige informasjons- og kontaktkanaler som brev, telefon og SMS, og kunne følge opp inngåtte avtaler. Denne gruppen vil kunne gjøre seg nytte av for eksempel arbeidspraksis i ordinær virksomhet, jobbklubb eller avklaringstilbud. Dette er generelle arbeidsmarkedstiltak med litt ulik utforming. *Arbeidspraksis* er et arbeidsrettet tiltak for de som trenger å prøve ut sine muligheter på arbeidsmarkedet. Gjennom praksisen får de som trenger det arbeidserfaring og dermed styrker de sine muligheter til å komme ut i arbeid. Jobbklubb skiller seg fra arbeidspraksis ved at det har kortere varighet. Tilbudet er ment å bidra til at formidlingsklare arbeidssøkere får seg ordinært arbeid. Deltagelse i jobbklubb skal kvalifisere arbeidssøkere til å kunne orientere seg på arbeidsmarkedet og til å være aktive jobbsøkere. I det tredje tilbudet, *avklaring*, får deltakere veiledning, systematisk kartlegging og utprøving av sin arbeidsevne. Gjennom avklaringstiltaket får en klarlagt eventuelle behov for kvalifisering eller andre tiltak som kan bidra til at en får arbeid. Det er viktig at man får identifisert gruppen som kan dra nytte av denne type tilbud, fordi vellykket intervensjon på dette stadiet vil kunne forebygge en mer permanent ekskludering.

Når det gjelder utdanning vil disse ungdommene kunne benytte det ordinære utdanningssystemet med moderate forsterkninger i form av for eksempel leksehjelp og faglig tilpasset opplæring. I videregående skole vil særlig teorireduksjon være nyttig for enkelte. Opplæring med reduserte teorikrav møter to utfordringer som må løses for at det skal være en anbefalt ordning. Den første er å kunne tilby denne type tilbud uten samtidig å iverksette prosedyrer som er ekskluderende (for eksempel kreve enkeltvedtak). Den andre utfordringen er at elevene får kompetansebevis som er omsettbart i forhold til arbeidslivet.

Strategi for å skape alternativer

Når ungdom med svake forutsetninger for å lykkes i opplæring og lønnsarbeid møter systemer som er lite inkluderende er det vanskelig å tro at man skal få til gode integreringsprosesser. Det er viktig å ikke presse sårbare individer inn på arenaer som grunnleggende sett ikke ønsker dem. For denne gruppen må man avvike kravet om integrering i det ordinære opplærings- og lønnsarbeidsmarked og tenke alternativt – både når det gjelder oppsøkende arbeid og tilbud.

Med alternative arenaer menes fellesskap uten formelle krav, men som likevel har meningsinnhold og verdighet, eksempelvis varmestuer eller lavterskel skadereduserende tiltak hvor man kombinerer omsorg og helsemessige tiltak for mennesker med alvorlige rusproblemer med etablering av meningsbærende sosiale arenaer. Andre eksempler kan være at tjenester oppretter brukerutvalg eller brukerpanel eller direkte engasjerer brukerne i tjenesten. Fokus kan legges på inkludering av brukerne i utforming og drift av tiltakets oppgaver for slik å forbedre tjenestene. Det finnes eksempler på tiltak som har tatt utgangspunkt i brukernes egenerfarte kompetanse for eksempel knyttet til salg av sex og/eller bruk av rusmidler. Denne kompetansen er innarbeidet og brukt direkte i tjenesteytende arbeid ved at de inntar en helseformidlerrolle overfor andre i samme

situasjon. I noen tilfeller har denne type brukermedvirkning startet et rehabiliteringsforløp (Middelthon 1992), og medført at vedkommende har økt sin mobiliseringskraft.

Samfunnsarbeid er en arbeidsmetode i sosialt arbeid med mål om å forebygge og avhjelpe sosiale problemer på organisasjons-, institusjons-, lokalsamfunns- og samfunnsnivå (Hutchinson 1999). Samfunnsarbeid får kollektive konsekvenser og berører ikke bare enkeltpersoner eller enkeltfamilier. Samfunnsarbeid innebærer også at kollektiv bevisstgjøring vektlegges. Medvirkning er av vesentlig betydning for samfunnsarbeid, en jobber sammen med f.eks. et lokalsamfunn eller nærmiljø. Samfunnsarbeid som metode er for tiden lite brukt, men det kan med fordel benyttes for å bygge alternative arenaer. Statlige myndigheter stimulerte dette i forsøks- og utviklingsarbeid i norske lokalsamfunn i 1982 (St.meld.nr.16 1979-80) og disse nærmiljøprosjektene ble videreført til 1996. "I de ni prosjektene hvor samfunnsarbeid var hovedarbeidsmåte var målsettingene knyttet til etablering av møteplasser og aktivitetshus, utvikling av flere og bedre arbeidstilbud til grupper som hadde vanskelig for å få jobb på arbeidsmarkedet, mobilisering av beboere med tanke på forbedring av nærmiljøet, organisering av beboere og etablering av fritidstilbud" (Hutchinson 1999:29) Fordelen ved å bruke samfunnsarbeid som arbeidsmetode mot sosiale problemer som er skapt på samfunnsnivå er at en ikke tilslører sammenhenger. "Ved å løse problemer med individuelle tiltak som åpenbart har sammenheng med hvordan institusjoner, lokalsamfunn og organisasjoner fungerer i forhold til grupper, er man som fagarbeider med å tilsløre sammenhenger." (Hutchinson 1999:30)

For å bedre livssituasjonen innenfor denne strategien er det som vist tidligere vesentlig å sikre ungdommene stabile og gode økonomiske rammer for livsutfoldelse og som grunnlag for deltagelse i samfunnet.

Motiverings-strategi

I den siste kategorien kjennetegnes ungdommene av at de helt unndrar seg, eller i begrenset grad klarer å mobilisere, de ressursene som skal til for å lykkes innenfor utdanning og arbeid. Vi har kalt strategien motiveringsarbeid og knytter det opp mot oppsøkende og oppfølgende arbeid. For denne gruppen vil det ordinære hjelpeapparatet ikke være tilstrekkelig. Ungdommene trenger en guide og døråpner som kan sikre at de får utløst de rettighetene de har krav på, og hjelpe dem til å benytte de kvalifiseringsarenaene som finnes. En viktig side ved motivasjonsarbeidet er troen på endring, og at vedkommende klarer å videreformidle endringstroen både til ungdommene og omgivelsene.

Ungdommen i denne kategorien er kjernegruppen i forhold til oppsøkende arbeid. Neste kapittel har motivasjonsarbeid, slik det kommer til uttrykk i prinsipper og metoder i oppsøkende ungdomsarbeid, som tema. For å få til varig endring hos den enkelte er det vesentlig å se oppsøkende arbeid, tiltaksutvikling og oppfølging i sammenheng. I det påfølgende kapitlet vil vi derfor omtale oppfølger- og koordinatorrollene og gi eksempler på spesielt tilrettelagte tiltak.

4 OPPSØKENDE ARBEID RETTET MOT UNGE UTENFOR OPPLÆRING OG ARBEID

Oppsøkende virksomhet kan brukes som en betegnelse på en rekke former for informasjonsarbeid, rådgivningstjenester og tjenesteyting innenfor blant annet helse-, omsorgs- og sosialsektorene, som har det til felles at de som utfører tjenestene kontakter målgruppen personlig utenfor den tjenesteytende organisasjonens fysiske grenser. Begrepet utadrettet virksomhet kan i tillegg vise til andre former for kontaktetablering som ikke innebærer at det er personlig kontakt mellom tjenesteytere og mottagere av tjenestene.

I vurderingene av slike tilnærminger, har utredningsgruppen hatt som sitt utgangspunkt at målgruppen for kontaktetableringen er ungdom som kjennetegnes av at de forholder seg passive eller unnvikende til eksisterende hjelpetilbud. Dette er ungdom som kan sies å ha lav mobiliseringskraft, noe som igjen tilsier at inkluderingsarbeidet fra kommunenes side bør følge en motiveringsstrategi.

Med denne avgrensningen av målgruppen følger også en avgrensning av hvilke tilnærmingsmåter til kontaktetablering det er interessant å belyse. Å oppsøke personer i denne målgruppen skriftlig, gjennom en telefonsamtale eller gjennom et enkeltstående møte er sjelden tilstrekkelig for å få personene til å benytte seg av hjelpetiltak. I dette tilfellet er selve kontaktetableringen ofte en tidkrevende og skjør prosess, som forutsetter at det skapes tillit mellom oppsøkere og ungdommene de tar kontakt med og at ungdommene ser nytten av å etablere slike relasjoner. I tråd med disse vurderingene, og i tråd med den prinsipielle vektlegging av medbestemmelse og medvirkning vi har redegjort for i kapittel 2, har utredningsgruppen valgt å fokusere på framgangsmåter for kontakt-

etablering som faller inn under begrepet oppsøkende ungdomsarbeid. Med oppsøkende ungdomsarbeid sikter vi her til virksomhet hvor a) oppsøkere tar personlig kontakt med ulike kategorier av vanskeligstilt ungdom b) på arenaer hvor oppsøkerne er å anse som "gjester" hos målgruppen, med c) målsetting om å etablere hjelperelasjoner med personer i målgruppen med varighet ut over et enkelt møte.

Oppsøkende ungdomsarbeid er som fagfelt preget av en lav grad av formalisering og kunnskapsoverføringen har for en stor del foregått gjennom muntlig overlevering og gjennom læring i praksissituasjoner. Dette legger til rette for betydelig variasjon i måtene det oppsøkende arbeidet utøves på over tid og fra sted til sted. Disse variasjonene tar i liten grad form av konkurrerende veldefinerte teoretiske skoleretninger. Snarere dreier det seg om lokale og pragmatiske tilpasninger innenfor en generell tilnærming til kontaktetablering og endringsarbeid med ungdom med ulike typer av hjelpebehov. Det kan være misvisende å snakke om forskjeller i bruk av metoder i denne sammenheng. Når vi i sidene som følger beskriver og vurderer ulike perspektiver og tilnærmingsmåter som benyttes innenfor oppsøkende ungdomsarbeid, vil vi heller omtale disse som "prinsipper", "framgangsmåter", "metodiske ferdigheter", "arbeidsmåter" og "roller". Hovedvekten i kapitlet er på den norske fagtradisjonen på dette området.

Oppsøkende ungdomsarbeid kjennetegnes av en bred tilnærming til å hjelpe vanskeligstilte grupper av unge, hvor siktemålet ikke bare er å bedre livsvilkårene for risikoutsatt ungdom gjennom motivasjons- og endringsarbeid, men også å kunne påvirke de sosialpolitiske vilkårene utsatte grupper lever under gjennom systematisk dokumentasjon og analyser

over utviklingstrekk og tendenser i ungdomsmiljøene. Dette stadfestes i NOU 1980: 37 Oppsøkende barne- og ungdomsarbeid, som er det hittil viktigste politikkdokumentet som setter rammer for oppsøkende ungdomsarbeid som fagfelt i Norge. Her heter det at det oppsøkende ungdomsarbeidet skal "medvirke til bedring av barn og ungdoms levekår gjennom forebyggende barne- og ungdomsarbeid som tar sikte på å:

- oppsøke enkelte og grupper av barn og ungdom som trenger støtte eller hjelp, men som ikke, eller i utilstrekkelig grad, nås av eksisterende organisasjoner og institusjoner,
- etablere kontakt med disse på et tidligst mulig tidspunkt,
- motivere dem for alternativ beskjeftigelse (skole, arbeid, fritid) og i nødvendig utstrekning for annen hjelp eller behandlingstilbud,
- formidle alternative beskjeftigelsestilbud og i nødvendig utstrekning andre hjelpe- eller behandlingstilbud, og
- samle viten om barn og ungdoms levekår og ta initiativ til tiltak som kan forbedre disse" (NOU 1980: 37: 16)

Som det framgår av dette, bygger den offentlige satsingen på oppsøkende ungdomsarbeid på en erkjennelse av hjelpeapparatets begrensninger med hensyn til å nå enkelte deler av ungdomsbefolkningen. Den primære målgruppen for det oppsøkende ungdomsarbeidet er ungdom med hjelpebehov som av ulike grunner ikke nås av det offentlige hjelpeapparatet. Oppsøkende ungdomsarbeid har tradisjonelt rettet seg mot ungdom i risiko for sosial eksklusjon, som står i fare for å falle ut av skole eller arbeid eller for å utvikle sosiale problemer i form av for eksempel rusmisbruk og kriminell atferd.

I NOU 1980:37 fastslås det videre at de oppsøkende tjenestenes viktigste og mest særegne arbeidstilnærming er den oppsøkende virksomheten "på gata, i kafeer og andre steder barn og unge samles i fritida" (1980: 16). I dag ville det vært naturlig å tilføye "kjøpesentre" til denne beskrivelsen av offentlige arenaer. Som vi skal komme nærmere inn på nedenfor, er ikke lenger denne beskrivelsen av oppsøkende ungdomsarbeid nødvendigvis dekkende for tjenesten slik den utøves i mange av landets kommuner i dag.

4.1 Utviklingen av oppsøkende ungdomsarbeid i Norge

Oppsøkende ungdomsarbeid ble etablert som fagfelt i Norge på slutten av 1960-tallet blant annet på bakgrunn av myndighetenes bekymring over voksende narkotikaproblemer. På 1970-tallet ble det etablert en rekke oppsøkende tjenester rundt om i landets kommuner. Veksten i etableringer fortsatte fram til midten av 1980-tallet, for siden å bli avløst av en fase med nedleggelser av mange oppsøkende tjenester. En av grunnene for dette var bortfallet av en statlig støtteordning for slik virksomhet. Oppsøkende ungdomsarbeid har aldri vært en lovpålagt tjeneste, noe som har bidratt til å gjøre tilbudet utsatt for svingninger i kommuneøkonomien.

Fram mot årtusenskiftet har det funnet sted en rekke nyetableringer av oppsøkende tjenester. I 1991 var det i alt 53 slike enheter i landets kommuner (Sundby og Dalhaug 1991). En landsomfattende kartlegging fra 2004, tyder på at antallet slike enheter i kommunene hadde steget til 87. Veksten har i første rekke tatt form av etablering av små enheter i distriktskommuner. Kartleggingen viste også at det drives oppsøkende virksomhet rettet mot ungdom i regi av frivillige organisasjoner i rundt hundre kommuner. Hvorvidt mye av den oppsøkende virksomheten som er basert på frivillig innsats svarer til definisjonen av oppsøkende ungdomsarbeid vi har lagt til grunn i rapporten er usikkert (Rusmiddelstatens kompetansesenter 2004: 3).

De seneste årene har oppsøkende ungdomsarbeid fått økt oppmerksomhet fra statlig hold. Oppsøkende arbeid framheves i nasjonal strategi for tidlig intervensjon (Helsedirektoratet 2007) og likeledes poengteres dette som et viktig strategisk virkemiddel i opptrappingsplanen for rusfeltet (Helse- og omsorgsdepartementet 2007). Gjennom denne ordningen er det også sikret statlig finansiering til nye kommunale prosjekter og tiltak med oppsøkende arbeid som metode. Det er etablert en egen videreutdanning i oppsøkende arbeid, og i 2008 arrangerte Rusmiddeletaten i Oslo på oppdrag fra Helsedirektoratet en internasjonal konferanse om "Outreach work" (Helsedirektoratet 2008). Rusmiddeletaten er også gitt et nasjonalt ansvar for spisskompetanse på metoden og i 2006 ble det utgitt en egen metodebok i oppsøkende arbeid. Fra 2008 har Landsforeningen for Utekontakter (LUK) finansiering fra Helsedirektoratet til eget sekretariat. Parallelt med denne utviklingen har imidlertid flere kommuner de siste årene foretatt nedskjæringer i de oppsøkende tjenestene med begrunnelse i dårlig kommuneøkonomi.

4.2 Organisering av oppsøkende ungdomsarbeid

På bakgrunn av den overnevnte kartleggingen foreslår Pedersen (2006) en inndeling av kommunale oppsøkende tjenester i tre idealtyper: "Utekontakten", "Uteteamet" og "Ungdomskontakten". Virksomheter som svarer til kategorien "utekontakten" er for en stor del basert på tilrådingene i NOU 1980:37. Virksomhetene er gjerne lokalisert i urbane områder, og er organisert som selvstendige enheter innenfor sosialsektoren i kommunene. Målgruppen er som oftest ungdom i alderen 13-25 år, men et særlig fokus rettes gjerne mot ungdom i skolealderen. Som Pedersen påpeker, konkretiserer "utekontakten" i stor grad sine målgrupper selv på bakgrunn av opparbeidet kjennskap til lokale ungdomsmiljøer. Mye av det oppsøkende ungdomsarbeidet som drives i mindre kommuner i Norge er organisert på måter som svarer til betegnelsen "ungdomskontakten". Dette er som regel små virksomheter, som ofte består av kun en heltids-

stilling, og som er plassert innenfor kommunenes oppvekst- eller kulturetater. Virksomheten er gjerne basert på utstrakt samarbeid med andre etater og faggrupper. Målgruppen er som regel ungdom i alderen 13-20 år med hovedvekt på det yngste segmentet av denne gruppen. "Uteteamet" er ofte organisert som en enhet innefor det kommunale barnevernet og opererer i stor utstrekning på oppdragsbestillinger fra barnevernet. Målgruppen er den samme som for barnevernet, det vil si barn og ungdom under atten år.

Kompetansekrav i oppsøkende ungdomsarbeid

Oppsøkende virksomheter må gjenspeile den lokale virkelighet de er en del av og dette stiller krav til at de ansatte har en formell kompetanse som er tilpasset oppgavene. Som Lie (1984) påpeker, er ingen yrkesgrupper alene om å beherske det oppsøkende arbeidets metodologi. NOU 1980: 37 presiserer at hovedtyngden av de ansatte må være personer som har hatt metodisk, faglig opplæring innenfor sosial arbeid. Av andre aktuelle faggrupper nevnes samfunnsvitere som sosiologer, antropologer og kriminologer samt pedagoger med erfaring fra barne- og ungdomsarbeid. Tradisjonelt har det oppsøkende feltet i Norge vært tverrfaglig sammensatt med disse yrkesgruppene. De siste årene har også fagfolk fra helseprofesjoner, som sykepleiere og vernepleiere fått innpass i det oppsøkende ungdomsarbeidet (Erdal 2006).

4.3 Prinsipper i oppsøkende ungdomsarbeid

Med prinsipper sikter vi her til ideer, verdier og perspektiver som har stått sentralt i det oppsøkende ungdomsarbeidet over tid og som medvirker til å avgrense fagfeltet i forhold til andre tilgrensende former for virksomhet. I denne sammenheng vil vi framheve fire slike prinsipper.

Tilgjengelighet

Med bakgrunn i selve mandatet – å oppsøke – ligger det en klar forventning til at de som driver oppsøkende ungdomsarbeid skal være tett på målgruppen og ha en lav terskel for kontakt. Som vi har vært inne

på bygger det oppsøkende ungdomsarbeidet på en erkjennelse av hjelpeapparatets utilstrekkelighet med hensyn til å nå ut til deler av ungdomsbefolkningen. I dette ligger det også en erkjennelse av at det kontor- og institusjonsbaserte hjelpeapparatet av ulike grunner kan oppleves som utilgjengelig av ungdom. Av dette følger en sterk vektlegging av tilgjengelighet i det oppsøkende arbeidet. Dels tar dette form av et krav om at tjenesten skal være fysisk tilgjengelig for ungdom. Oppsøkere må være der ungdom i deres målgrupper befinner seg. Dels tar dette form av et krav om at tjenesten må være tilgjengelig også i en sosial og symbolsk forstand. Dette innebærer igjen en nedtoning av ytre kjennetegn på makt og myndighet som timeavtaler, bygninger og kontorer, som kan fungere som symbolske stengsler som hindrer ungdom fra å ta kontakt med hjelpeapparatet.

Personlig kontakt

Med vektleggingen av tilgjengelighet følger også at krav om at det oppsøkende ungdomsarbeidet skal legge til grunn en ubyråkratisk tilnærming og ha et minimum av administrative rutiner og forvaltningsmessige oppgaver. Grunnlaget for relasjoner mellom oppsøkere og ungdom skal ikke være å finne i formelle makt og myndighetsforhold eller krav til ytelser. Relasjoner som bygges mellom oppsøkere og ungdom i deres målgrupper skal i tråd med dette ha en uformell og personlig karakter og være basert på gjensidig tillit og respekt. Dette innebærer igjen en vektlegging av det tålmodige arbeidet med å bygge gode relasjoner til unge som ofte har erfaringer som gjør at de har en grunnleggende mistillit til omgivelsene sine, enten det dreier seg om nære voksne, myndigheter eller samfunnet generelt.

Frivillighet

Av dette følger igjen en vektlegging av at det oppsøkende arbeidet med ungdom skal være basert på frivillighet. Utgangspunktet for relasjoner mellom oppsøkere og ungdom skal i tråd med dette være basert på hva ungdommen ønsker ut av kontakten med

opsøkeren, og det er en forutsetning at de to har en dialog og forhandler både om relasjonen og innholdet i kontakten. Den frivillige basisen framheves gjerne som en styrke ved det oppsøkende ungdomsarbeidet, og gjør det til et viktig supplement til det øvrige hjelpeapparatet.

Ressursperspektiv

Endelig er det verdt å framheve ressursperspektivet som gjerne sies å karakterisere oppsøkende ungdomsarbeid. I dette ligger det en avvisning av den problemfokuserende betraktningssmåten som ofte gjøres gjeldende i forhold til utsatt ungdom. Gjennom å anlegge et ressursperspektiv søker man å forstå atferd og handlingsmønstre hos utsatt ungdom i lys av deres helhetlige livssituasjon og levemåte. Framfor å betrakte utsatt ungdom som entydig definert av sine mangler, tar man utgangspunkt i antakelsen om at disse er aktivt handlende mennesker og bærere av viktige ressurser som kan mobiliseres i endringsarbeidet.

4.4 Framgangsmåter for kontaktetablering

I henhold til Svensson og Husebye (2003), kan oppsøkende virksomhet inndeles i tre kategorier som gis de engelske betegnelsene "domiciliary", "peripatetic" og "detached". Inndelingen gjenspeiler begrepsbruken i internasjonal faglitteratur om oppsøkende arbeid blant rusmisbrukere (EMCDDA 1999). Den første tilnærmingen (domiciliary) innebærer at oppsøkere tar kontakt med personer i deres målgruppe i hjemmene deres. Den andre kategorien (peripatetic) viser til virksomhet hvor oppsøkerne tar kontakt med personer i målgruppen på institusjonelle arenaer som skoler, helsesentre, fritidsklubber eller fengsler. Den tredje formen for oppsøkende virksomhet er den hvor oppsøkerne tar kontakt med personer i målgruppen på ulike offentlige arenaer som gater, parker og kjøpesentre. Her kan man, i tråd med den britiske fagtradisjonen, gjøre en ytterligere inndeling av virksomheten i det som kalles "outreach work" og "detached youth work". Den førstnevnte tilnærmingen dreier

seg om å bringe et på forhånd definert hjelpetilbud ut til målgruppen på offentlige steder. Den siste viser til virksomhet som har et bredere utviklingsmål og hvor innholdet og målsettingen i tilbudet blir til i dialog mellom oppsøkere og målgruppen på offentlige arenaer. I henhold til Smith (2005) har dette skillet liten praktisk betydning for virksomheten til oppsøkende enheter i Storbritannia. På bakgrunn av en liknende observasjon, foreslår Crimmens m.fl. (2004) begrepet "street-based youth work" som en fellesbetegnelse på de to tilnærmingene.

Når vi i fortsettelsen snakker om *framgangsmåter* i oppsøkende ungdomsarbeid er det med henvisning til slike overordnede tilnærmingsmåter for kontaktetablering. For enkelhets skyld vil vi kalle de tre framgangsmåtene vi har identifisert for oppsøkende virksomhet i privatsfæren, institusjonsbasert oppsøkende virksomhet og oppsøkende gatearbeid. Inndelingen er basert på hvilke typer sosiale arenaer kontaktetableringen mellom oppsøkere og ungdom finner sted på. Oppfølgingsarbeidet som kan følge etter at kontakter er etablert mellom oppsøkere og ungdom i målgruppen deres, foregår ofte på andre arenaer enn dem hvor selve kontaktetableringen fant sted. Der for eksempel en oppsøker etablerer en relasjon til en utsatt ungdom gjennom møter på et kjøpesenter, kan den videre kontakten dem imellom finne sted på andre arenaer, som for eksempel hjemme hos ungdommen. Men inndelingen forteller også noe om formen på relasjonene som etableres mellom oppsøkere og ungdom og kanskje særlig med hensyn til graden av frivillighet i relasjonene. Med frivillighet sikter vi da ikke bare til fravær av tvang, men også til at mottagerne av tjenesten har mulighet til å sette premisser for hjelperelasjonen.

I Norge utføres den hjemmebasert oppsøkende virksomheten i første rekke av oppsøkende enheter tilknyttet barnevernet, og denne virksomheten er ofte knyttet til kontrolltiltak. Sett på bakgrunn av målgruppen vi har lagt til grunn for diskusjonen i dette kapitlet, er denne framgangsmåten mindre

interessant å belyse. Som vi var inne på i forrige kapittel, er det etter utredningsgruppens oppfatning avgjørende å oppnå en aktiv medvirkning fra ungdom i denne målgruppen for å lykkes med endringsarbeid. Framgangsmåten som i størst grad kan sies å bero på frivillighet i denne forstand er det oppsøkende gatearbeidet. Det er i første rekke denne framgangsmåten som omtales i den eksisterende faglitteraturen om oppsøkende ungdomsarbeid. I framstillingen som følger vil vi gjøre rede for metodiske ferdigheter og arbeidsmåter som inngår i det oppsøkende gatearbeidet og i den institusjonsbaserte oppsøkende virksomheten. I tillegg vil vi berøre noen mer spesifikke framgangsmåter for å komme i kontakt med lukkede ungdomsmiljøer.

4.5 Oppsøkende arbeid på gatearenaer

Grunnleggende sett dreier oppsøkende gatearbeid seg om oppsøkeres tilstedeværelse på ulike offentlige arenaer som fungerer som samlingssteder for ungdom som hører til i de oppsøkende tjenestens målgrupper. Mye av tiden som brukes på slikt arbeid vies til samtaler mellom oppsøkere og ungdom de treffer på slike samlingssteder, hvor oppsøkerne blant annet søker å kartlegge ungdommenes livssituasjon. I oppsøkende enheter hvor virksomheten vies til denne typen arbeid, utfører ansatte oppsøkere daglig en eller flere slike økter, til ulike tider av døgnet. Det er vanlig at den oppsøkende virksomheten gjennomføres til fots og av faglige og sikkerhetsmessige hensyn går oppsøkerne i hovedregelen parvis.

Som Sørhaug (2006) påpeker, utgjør gatearenaer et "fristed" i moderne gjennomregulerte samfunn. Det er et rom for uorganisert og uforpliktende samhandling mellom fremmede, som er unntatt mange av samhandlingsreglene og formene for sosial kontroll som gjøres gjeldende i sentrale samfunnsinstitusjoner som familien, arbeidslivet og skolen. For grupper som er ekskludert fra slike institusjonelle arenaer, eller som ønsker å unnsnippe dem, blir ofte gatearenaer et viktig tilholdssted hvor de etablerer alternative institusjoner,

eller "livsformer" som Sørhaug kaller det. Samfunnsvitenskapelige studier av marginaliserte ungdomsmiljøer viser hvordan personer i slike miljøer utvikler særegne ferdigheter og kunnskap som er avgjørende for overlevelse på gatearenaer (Smith-Solbakken og Tungland 1998, Pedersen og Sandberg 2006). Denne uformelle kompetansen – eller "gatekapitalen" – kan være en viktig kilde til anerkjennelse og tilhørighet internt i miljøene, men lar seg sjelden konvertere til andre samfunnsarenaer som arbeidslivet eller skole og utdanning. Her kan nettopp de egenskapene som gjør en person dyktig til å mestre livet på gatearenaer virke diskvalifiserende.

Gatearenaer er ikke minst unntatt fra mange av samhandlingsreglene som danner en selvfølgelig ramme om relasjoner mellom klienter og hjelpere på offentlige kontorer og behandlingsinstitusjoner. Dette stiller noen særegne krav til profesjonell kompetanse hos personer som driver oppsøkende arbeid, så vel som krav om emosjonell robusthet. Personer som driver oppsøkende gatearbeid må forholde seg til situasjoner som kan oppleves som uoversiktlige og usikre. Virksomheten foregår ofte innenfor løselige organisatoriske rammer, på omskiftelige arenaer og på ukonvensjonelle tidspunkter. Oppsøkere må tåle utprøvende oppførsel og avvising fra ungdommer de tar kontakt med og kan i ekstreme tilfeller bli utsatt for trusler om vold eller vold.

En grunnbetingelse i oppsøkende gatearbeid er at mottagerne av denne typen tjenester alltid kan velge å unndra seg kontakt med tjenestetilbyderne. Mens klienter som henvender seg til det offentlige hjelpeapparatet ofte opplever at de må overskride ulike former for terskler for å få tilgang på hjelpen de behøver, gjelder ofte det motsatte forholdet i oppsøkende gatearbeid. Her er det helperne som må kvalifisere seg i forhold til klientene (Svensson og Husebye 2003). Fraværet av institusjonelle kontrollmuligheter gjør at situasjonsdefinisjonene som legges til grunn for helper-klient relasjoner på gatearenaer i større

grad er gjenstand for forhandling og må tilpasses målgruppens egendefinerte hjelpebehov enn det tilfellet er på offentlige kontorer.

Oppsøkende gatearbeid stiller i tråd med dette en rekke krav til det vi vil kalle "metodiske ferdigheter" hos oppsøkerne. Med dette begrepet sikter vi til ulike former for erfaringsbasert kunnskap, teknikker og vurderingsevner oppsøkere rutinemessig gjør bruk av i deres arbeid. Ferdigheter som oppsøkere tilegner seg gjennom praktiske erfaringer har ofte karakter av å være ikke-språkliggjort "taus kunnskap" (Strømfors 2004). Når vi i denne sammenheng betoner det "metodiske" ved slike ferdigheter er det for å understreke at de kan og bør gjøres til gjenstand for beskrivelse og systematisk refleksjon og problematisering, som et ledd i profesjonaliseringen av fagfeltet. I denne sammenheng vil vi særlig framheve fire typer ferdigheter som er avgjørende med hensyn til kontaktetablering i oppsøkende arbeid:

Empatisk forståelse

Det oppsøkende gatearbeidet stiller krav til oppsøkernes evner til empatisk forståelse av oppførsel og handlingsmønstre hos ungdom i målgruppene, eller med andre ord evne til å forstå ungdommenes handlingsmønstre på deres egne premisser. Som Sørhaug (2006, 1984) påpeker, er det avgjørende at oppsøkende ungdomsarbeidere utviser en oppdagende holdning til ungdomsmiljøene de forholder seg til. Dels er det en forutsetning for kontaktetablering at ungdomsarbeidere utvikler forståelser av samhandlingsregler og symbolske koder som gjøres gjeldende på ulike gatearenaer og i ungdomsmiljøene de henvender seg til. Dels er det å oppnå helhetlige forståelser av livsformene til ungdom som framviser ulike typer av problematferd en forutsetning for å gjøre gode vurderinger av ungdommenes hjelpebehov og hvordan ungdomsarbeidere kan gjøre tjenestene de tilbyr mest mulig relevante for ungdommene.

Observasjon

Observasjon er en vesentlig bestanddel i det oppsøkende gatearbeidet. Som Henningsen, Gotaas og Feiring (2008) viser, knytter det seg en særegen væremåte til denne formen for virksomhet. Oppsøkerne beveger seg gjerne i et slentrende tempo mens de driver en aktiv gransking av omgivelsene, noe som bidrar til å gi dem en iøynefallende framtoning for ungdom som oppholder seg på offentlige arenaer. Til forskjell fra de fleste andre voksne som beveger seg i på offentlige arenaer er oppsøkerne "åpenlyst kontakt-søkende, de møter blikk, hilser på ungdom de ikke kjenner og er i det hele tatt synlig interesserte i de menneskelige omgivelsene" (2008: 67). Dels dreier oppsøkernes observasjonsferdigheter seg om å kunne registrere og fortolke aktiviteter som utspiller seg på gatearenaer. Dels dreier disse ferdighetene seg mer spesifikt om å kunne gjøre hurtige vurderinger av personer oppsøkerne møter på slike arenaer. Erfarne oppsøkere vil ofte kunne avgjøre umiddelbart om det er grunn til å ta kontakt med en ungdom de observerer eller ikke. Som vi kommer tilbake til nedenfor, kan det samtidig være grunner til å problematisere denne gjenkjennelsesevnen.

Relasjonelle ferdigheter

Oppsøkende gatearbeid stiller krav til oppsøkernes evner til å tilpasse seg samhandlingsregler og symbolske koder som gjøres gjeldende på ulike sosiale arenaer. Faglitteraturen om oppsøkende gatearbeid framhever i tråd med dette ulike former for "relasjonelle ferdigheter" oppsøkere gjør bruk av. Mest opplagt i så måte er den uformelle og personlige væremåten som kjennetegner slik virksomhet. Møter mellom oppsøkere og ungdom de kommer i kontakt med preges ofte av en "lett" og humoristisk samtaleform. Som Mik-Meyer (2004) viser, kan humor utgjøre en viktig kommunikativ ressurs som letter samhandlingen mellom sosialarbeidere og klienter ettersom det bidrar til en symbolsk ufarliggjøring av uavklarte makt og interessekonflikter mellom dem i mellom. Erdal (2006) framhever i en lignende sammenheng "takt"

som en sentral ferdighet i oppsøkende gatearbeid. Med dette siktes det til ungdomsarbeideres evne til å registrere mer eller mindre subtile signaler på avvisning hos ungdom de ønsker å ta kontakt med eller signaler på at det er på tide å avslutte en samtale med en ungdom.

Håndtering av rolledilemmaer

Et ytterligere sett av ferdigheter som står sentralt i oppsøkende gatearbeidet dreier seg om grensesetting og balansering av motstridende rollekrav. Faglitteratur om oppsøkende gatearbeid understreker motsetninger og dilemmaer som knytter seg til oppsøkerrollen (Askheim 1991, Hjort 1988, Lie 1984, Sørhaug 1984). Oppsøkende gatearbeid preges av en uformell stil og væremåte. Siktemålet er å etablere personlige relasjoner til ungdommer i oppsøkernes målgruppe. Samtidig opptre oppsøkerne på disse arenaene med et formelt mandat og i egenskap av å være representanter for offentlige myndigheter. På samme tid som oppsøkerne forventes å innta en rolle som ungdommers "venner" og "hjelpere" er de også forpliktet til å opptre som deres "voktere" og "kontrollører". Som Henningsen, Gotaas og Feiring (2008) påpeker, består noe av oppsøkernes særegne håndlag i evnen til "å balansere rollen som ansvarlig voksen og representant for velferdsstaten, opp i mot det å framstå som en person som ikke bare viser forståelse og omsorg for ungdom, men som mestrer deres samværskoder og kommunikasjonsform og som i en forstand "er som" ungdom i deres målgrupper" (2008: 72).

I tillegg til disse metodiske ferdighetene er det verdt å framheve et sett av beslektede arbeidsmåter som danner grunnlag for kontaktetablering med ungdom i det oppsøkende gatearbeidet.

Nettverksarbeid

En sentral håndverksmessig bestanddel i det oppsøkende gatearbeidet er det kontinuerlige vedlikeholdet av kontakter oppsøkere etablerer til ungdom på ulike arenaer, og utvidelsen av slike nettverk over tid. Dette

nettverksarbeidet behøver ikke være avgrenset til hjelpetrengende personer eller personer som hører direkte til i oppsøkernes målgrupper, men heller ta form av en bredere anlagt stedstilknytning. Det kan være avgjørende for oppsøkere å knytte forbindelser til personer som har uformelle lederroller i ungdomsmiljøer eller som på andre måter utgjør ressurspersoner på ulike gatearenaer. Gjennom opprettholdelsen av slike kontakter kan oppsøkere tilegne seg viktig informasjon om utviklingen i ulike ungdomsmiljøer. Ikke minst kan oppsøkernes etablerte kontakter ofte være en viktig forutsetning for vellykket kontaktetablering med nye ungdommer. I mange tilfeller er det nettopp gjennom deres allerede etablerte kontakter at oppsøkerne blir gjort oppmerksom på enkeltpersoner med hjelpebehov. Der oppsøkere ønsker å komme i kontakt med en bestemt ungdom, kan kontakter de har i vedkommendes bekjentskapskrets fungere som døråpnere i forhold til ungdommen.

Dette understreker videre viktigheten av at oppsøkere jobber systematisk med å etablere tillit til ulike ungdomsmiljøer. Som Strømfors og Erdal påpeker, er tillit ”de oppsøkende tjenestenes inngangsbillett til å kunne skape relasjoner til enkeltpersoner og miljøer som kan danne grunnlag for kontakt og sette i gang arbeid for endring” (2006: 111). Faglitteraturen om oppsøkende ungdomsarbeid viser i denne sammenhengen til betydningen av den profesjonelle taushetsplikten og prinsippet om at hjelperelasjoner er basert på frivillighet som viktige forutsetninger for at oppsøkere skal oppnå tillit og dermed vinne innpass i ulike ungdomsmiljøer. I tillegg er det verdt å framheve arbeidsmåter og trekk ved tjenestene som kan bidra til å skape tillit mellom oppsøkere og ungdomsmiljøer de forholder seg til.

Fleksibilitet og tilgjengelighet

Svensson og Husebye (2003) framhever i denne sammenheng betydningen av at oppsøkere framstår som fleksible og tilgjengelige for ungdomsmiljøer de henvender seg til og at de har en kontinuerlig tilste-

deværelse på ulike gatearenaer. Et kjennetegn ved mange av ungdommene som hører til i kategorien unge utenfor opplæring og arbeid er at de, av ulike grunner, finner det vanskelig å forholde seg til regler og prosedyrer som regulerer adgangen til offentlige kontorer. Dermed diskvalifiserer ungdommene seg fra tilbudene til store deler av det offentlige hjelpeapparatet. I tråd med de oppsøkende tjenestenes ambisjon om å være et lavterskeltilbud for ungdom, er det avgjørende at oppsøkere over tid framstår som lett tilgjengelige for ungdom. Dette innebærer blant annet at de er tilgjengelige for møter med ungdom på kort varsel og uten forhåndsavtaler og at det ikke stilles betingelser for kontakten. I forlengelsen av dette er det verdt å påpeke at et grunnleggende krav til oppsøkende tjenester er at virksomheten til enhver tid må kunne tilpasse seg målgruppens bevegelsesmønster. Dette tilsier en fleksibel innretting av tjenestene hensyn til arbeidstid og arbeidssteder. Dersom ungdom i tjenestens målgruppe i første rekke er å påtreffe på kveldstid må oppsøkernes arbeidstid innrettes etter dette. Dersom et ungdomsmiljø oppsøkerne pleier kontakt med skifter tilholdssted, må oppsøkerne kunne innrette seg etter dette.

Vedvarende tilstedeværelse

I Pedersen og Sandbergs (2006) studie av hasjsegermiljøet som oppholder seg langs Akerselva i Oslo, belyses oppsøkende gatearbeid fra mottakernes perspektiv. Som Pedersen og Sandberg viser, har oppsøkere fra Uteseksjonen i Oslo høyere respekt og tillit i ungdomsmiljøet enn oppsøkere fra andre organisasjoner. En av grunnene for dette er at Uteseksjonen har en kontinuerlig tilstedeværelse i miljøet, mens oppsøkere fra andre organisasjoner opptrer mer sporadisk på basis av prosjektbevilgninger. Dette understreker viktigheten av at det oppsøkende arbeidet har en langsiktig og vedvarende karakter. Personer i ungdomsmiljøene som oppsøkende gatearbeidere henvender seg til har ofte en erfaringsbakgrunn som gjør dem mistenksomme til det offentlige hjelpeapparatet. Etableringen av tillitsforhold mellom oppsøkere

og ungdommer er ofte et resultat av møysommelig og tidkrevende prosesser, hvor oppsøkerne på ulike måter demonstrerer at de er til å stole på. Gjennom jevnlig tilstedeværelse på ulike arenaer over tid gjør oppsøkerne seg forutsigbare og gjenkjennelige for ungdomsmiljøer, noe som kan bidra til å senke terskelen for å ta kontakt. Samtidig tilkjennegir oppsøkerne at de, og organisasjonene de representerer, har et seriøst engasjement på ungdommenes vegne.

I tråd med dette er det grunn til å advare mot den samtidige tendensen til at oppsøkende gatearbeid tar form av kortvarige intervensjoner med et snevert problemfokus. Veksten i omfang av oppsøkende tjenester i Storbritannia de seneste årene, som følge av myndighetenes Connexions-satsing, har i følge Crimmins m.fl. (2004) gått hånd i hånd med en dreining av slik virksomhet mot tidsavgrensede og tematiske fokuserte intervensjoner. Som Crimmins påpeker, bryter denne trenden med sentrale faglige prinsipper i det oppsøkende gatearbeidet. Samtidig er det grunn til å betvile at denne virksomheten egner seg som et redskap for slike "brannslukkingsoppdrag".

Begrensninger ved oppsøkende gatearbeid

Utredningsgruppen mener at det oppsøkende gatearbeidet er en velegnet framgangsmåte for å etablere kontakt med unge utenfor opplæring og arbeid, særlig med tanke på målgruppen som er knyttet til det vi ovenfor kalte motiveringsstrategier. Framgangsmåten legger stor vekt på etableringen av tillit mellom ungdom og representanter for det offentlige hjelpeapparatet, den gir ungdom mulighet for å legge premisser for formen og innholdet i relasjoner de etablerer til det offentlige hjelpeapparatet og den legger til rette for langsiktig relasjonsbasert endringsarbeid. Samtidig er det verdt å framheve begrensninger som knytter seg til det oppsøkende gatearbeidet.

Mest opplagt i så måte er at framgangsmåten forutsetter at det eksisterer gatearenaer som fungerer som samlingssteder for ungdom i målgruppen. Denne

betingelsen er ofte oppfylt i større bykommuner, men dette kan i mindre grad være tilfellet i utpregede distriktskommuner. I en del kommuner finnes det knapt gatearenaer som egner seg for oppsøkende arbeid (Sundby og Dalhaug 1991). Med dette sikter vi ikke bare til muligheten for et fravær av offentlige samlingssteder for ungdom, men også til at slike arenaer i varierende grad egner seg for oppsøkende virksomhet. Som Askheim (1991) påpeker, har fagdiskusjonen om oppsøkende ungdomsarbeid i Norge tradisjonelt vært preget av et storbyperspektiv. Ovenfor beskrev vi gatearenaer som "et rom for samhandling mellom fremmede", noe som i første rekke peker mot urbane offentlige rom. Opplevelsen av å være "en del av mengden" kan her inngi en kvalitet av anonymitet til samhandlingen mellom oppsøkere og ungdom, noe som gjør at terskelen for kontaktetablering er lav. I mindre lokalsamfunn hvor "alle kjenner alle" kan det å ha kontakt med oppsøkere på offentlige samlingssteder lettere innebære en utpeking av personer som ressurssvake eller problembelastet, noe som kan bidra til å heve terskelen for kontakt.

Der det finnes gatearenaer som egner seg for oppsøkende arbeid, representerer ikke disse nødvendigvis en kontaktflate til alle som faller innenfor kategorien unge utenfor opplæring og arbeid. Hvorvidt og i hvilken utstrekning ungdom bruker gatearenaer som tilholdssted har blant annet sammenheng med deres klassebakgrunn, etnisitet og kjønn. Blant ungdom som oppholder seg mye i Oslo sentrum er det for eksempel en overvekt av personer med minoritetsbakgrunn og av personer som er bosatt i de østre bydelene (Pedersen og Sandberg 2005).

Dertil kommer at ulike grupper av ungdom som faller innenfor kategorien unge utenfor opplæring og arbeid som faktisk oppholder seg mye på offentlige arenaer, i varierende grad kan være mottakelige for oppsøkende gatearbeid. Henningsen, Gotaas og Feiring (2008) beskriver en tendens til at oppsøkere kun tar kontakt med ungdom med ytre kjennetegn som svarer til

deres stereotypiske oppfatninger av "målgruppeungdom". Tendensen forsterkes av at disse ungdommene, som i mange tilfeller er vant til å omgås representanter for det offentlige hjelpeapparatet, kan oppleves som åpnere og enklere å engasjere i samtaler av oppsøkerne enn andre ungdommer som oppholder seg på offentlige arenaer. Denne gjensidige tiltrekningen mellom enkelte ungdommer og oppsøkere kan føre til en ensretting av tjenesten mot de mest synlige "problem-" eller "risikoungdommene" og en manglende fokusering på andre ungdomsmiljøer som hører til i målgruppen, men som framstår som mer lukkede og utilgjengelige for oppsøkere.

4.6 Oppsøkende arbeid på institusjonsarenaer

Der oppsøkere i liten grad har mulighet til å drive kontaktetablering med ungdom på gatearenaer, blir det vi har kalt institusjonsbasert oppsøkende virksomhet en viktig alternativ framgangsmåte. For mange oppsøkende tjenester som er lokalisert til mindre kommuner står dette sentralt i virksomheten. Dette er også ofte en viktig supplerende framgangsmåte for oppsøkende tjenester som befinner seg på steder hvor forholdene ligger til rette for oppsøkende gatearbeid. Som vi har vært inne på, foregår denne typen virksomhet i første rekke på fritidsklubber og skoler. Arbeidsmåtene og de metodiske ferdighetene som benyttes av oppsøkere på disse arenaene er de samme eller sterkt overlappende med dem vi har beskrevet ovenfor med henblikk på det oppsøkende gatearbeidet. Oppsøkere som opptrer på gatearenaer er i stor grad avhengige av å tilpasse seg samhandlingsregler som gjøres gjeldende mellom ungdom på disse stedene. På skoler og fritidsklubber opptrer oppsøkere på arenaer hvor roller og samhandlingsregler som regulerer forholdet mellom voksne og ungdom i større grad er fastlagte og utformet på institusjonenes premisser. Ungdoms muligheter for å være med på å definere innholdet i relasjoner med oppsøkere kan antakelig derfor oppleves som mindre. Samtidig er dette interessante arenaer for oppsøkende ungdomsarbeid, ikke minst fordi de representerer kontaktflater til

andre deler av ungdomsbefolkningen enn dem oppsøkere vanligvis kommer i kontakt med på gatearenaer. Oppsøkende virksomhet på disse arenaene kan bidra til en "alminneliggjøring" av de oppsøkende tjenestene, slik at de ikke bare framstår som et tilbud til ressursvake personer. Dette kan igjen medvirke til å senke terskelen for kontaktetablering.

Skolen som arena for oppsøkende arbeid

Ungdomsskoler og videregående skoler ser i økende grad ut til å være arenaer for oppsøkende ungdomsarbeid. Ofte innebærer dette at oppsøkere oppholder seg på skoleområdet og tar kontakt med ungdom i skolegården i friminutter på tilsvarende måte som på andre offentlige arenaer. Virksomheten kan også inngå som en del av et formalisert samarbeid mellom skolen og de oppsøkende tjenestene, hvor det etableres ordninger med at elevene kan få samtaler og rådgivning av oppsøkere til faste tidspunkter (Pedersen 2006). En fordel med oppsøkende virksomhet på skolene er at det legger til rette for erfaringsutveksling og samarbeid mellom de oppsøkende tjenestene og skolene, for eksempel gjennom jevnlig møter mellom oppsøkere og sosiallærere.

En annen viktig fordel med denne framgangsmåten er at den gir oppsøkere mulighet til å komme i kontakt med de mer "usynlige" ungdommene, som kan være hjelpetrengende, men hvor ikke problemene manifesterer seg tydelig for omgivelsene. Når det gjelder ungdom som isolerer seg fra omgivelsene for eksempel som følge av at de sliter med psykiske problemer eller spillavhengighet mener utredningsgruppen at skolen bør være en sentral arena for kontaktetablering.

Skolen er en direkte eller indirekte kontaktflate til hele ungdomsbefolkningen som er i skolealder. Elever som ikke deltar i undervisningen kan likevel være å påtreffe på skolene. En undersøkelse om skoleskulk viser at mange elever som skulker oppholder seg på skoleområdet i skoletiden (Mounteney og Johannesen 2009). I mange tilfeller har ungdommer som har

trukket seg vekk fra skole, eller er i ferd med å gjøre dette, venner og bekjente der. Slike nettverk kan være en kanal for kontaktetablering med ungdom som isolerer seg fra omgivelsene. En annen kanal for kontaktetablering er lærere og andre ansatte på skolene som har oversikt over og kjennskap til elever som har falt ut eller er i ferd med å falle ut av skolen.

Det er verdt å påpeke at oppsøkende arbeid på skolene kan utøves av andre enn ansatte i de oppsøkende tjenestene. En del skoler har egne ansatte sosialarbeidere som arbeider på liknende måter.

Skolens ansvar for inkludering

I forlengelsen av dette er det verdt å framheve skolens ansvar for inkludering. Alle barn går på skolen. De ansatte på skolene får kunnskap om problematferd på et tidlig stadium og dette gir skolen et spesielt ansvar for å reagere hvis de opplever isolasjon, relasjonsproblemer, mobbing eller andre tegn på mistrivsel blant sine elever.

Særlig bør skolen ha en oppmerksomhet rettet mot skoleskulk. Skolen er både en læringsarena og en sosial arena. Når barn og unge velger seg bort fra en så viktig møteplass er det grunn til å reagere. Ureglementert fravær oppfattes ofte som et atferdsproblem, men skoleskulk bør i større grad betraktes som en markør for at noe ikke fungerer. Det kan være indikator på en dårlig fungerende skole – enten faglig eller sosialt, for eksempel dårlig tilrettelagt undervisning eller mobbing på skolen eller skoleveien. Men det kan også være et signal om forhold i hjemmet som er vanskelig å takle for den enkelte, for eksempel psykisk eller fysisk sykdom hos ett eller flere familiemedlemmer, rus, vold eller andre former for omsorgssvikt. Tilbaketrekking fra den fellesarenaen som skolen representerer kan også være et tegn på at ungdommen har funnet seg et nytt fellesskap på internett eller sitter alene med dataspill på ungdomsrommet. For enkelte vil grunnen til fraværet være at de har tilknytning til belastede miljøer, enten rus eller kriminalitet.

I tillegg kan fravær være knyttet til at jenta eller gutten tas ut av skolen av sine foreldre eller foresatte. For enkelte i lange perioder på grunn av reiser.

Siden fravær kan skjule så mange ulike tilstander er det av avgjørende betydning at det oppdages raskt, og at skolen har gode rutiner for å registrere og følge opp fravær. Like viktig er at man bruker tid på å *forstå*. Sentralt i dette arbeidet er skolens rådgivingstjeneste. I følge forskriften skal rådgivingen medvirke til å utjevne sosial ulikhet, forebygge frafall og integrere etniske minoriteter. Den enkelte elev har rett til to ulike former for nødvendig rådgiving; sosialpedagogisk rådgiving og utdannings- og yrkesrådgiving. Formålet med den sosialpedagogiske rådgivningen er å medvirke til at den enkelte eleven finner seg til rette i opplæringen og å hjelpe eleven med personlige, sosiale og emosjonelle vansker av relevans for opplæringen og for elevens sosiale forhold på skolen.

Ligger årsaken til fraværet i skolemiljøet, enten det er av faglig eller sosial art, er det skolens ansvar å møte situasjonen med inkluderende tiltak av pedagogisk, sosial, og/eller helsemessig karakter. Det er imidlertid like viktig at skolen melder fra til, og samarbeider med, andre faginstanser om forhold som ikke har sin opprinnelse i skolehverdagen og heller ikke kan og skal finne sin løsning der.

4.7 Særskilte framgangsmåter for kontaktetablering med lukkede ungdomsmiljøer

Det er grunn til å tro at oppsøkere mange steder kan oppleve det særlig utfordrende å vinne innpass i subkulturelle ungdomsmiljøer og i miljøer som består av ungdom fra etniske minoriteter. En grunn til dette kan være at miljøene er mistenksomme og tilbakeholdne i forhold til representanter for offentlige myndigheter og majoritetskulturen. En annen grunn kan være at personer i disse miljøene ikke ser nytten av en tjeneste som i hovedsak er samtalefokusert (Berg 2003). Denne typen utfordringer kan møtes gjennom bevissthetsheving og kompetansehevingstiltak

innenfor oppsøkende enheter og gjennom ansettelse av personer som har felles erfaringsbakgrunn som de i målgruppen (Lunestad 2000). I tillegg kan utfordringene møtes gjennom noen særskilte framgangsmåter.

Ung-til-ung-formidling

En tilnærming til kontaktetablering med ungdomsmiljøer som er vanskelig tilgjengelige for oppsøkere som har blitt utprøvd på prosjektbasis av oppsøkende tjenester i Norge de siste tiårene, er såkalt likemannsformidling eller ung-til-ung-formidling (Pedersen 2002, Reiermark og Johansen 2004, Mounteney 2008)). Grunntanken i dette arbeidet er å rekruttere frivillige prosjektdeltakere som er en del av de aktuelle ungdomsmiljøene eller som på andre måter har en erfaringsbakgrunn som gir dem troverdighet og innpass i miljøene. Tilnærmingen har i første rekke blitt brukt som et ledd i informasjonsspredning i ungdomsmiljøer i sammenheng med rusforebygging, men er også interessant som et generelt redskap for kontaktetablering med ungdomsmiljøer.

Aktivitetstilbud

En strategi for å etablere kontakt med ungdomsmiljøer eller personer som benyttes av oppsøkende tjenester, går ut på å gi disse tilbud om deltakelse i ulike typer aktiviteter. Dette kan for eksempel dreie seg om musikkøving, idrett eller turaktiviteter. Som Henningsen, Gotaas og Feiring (2008) påpeker, har en del oppsøkende tjenester gode erfaringer med bruken av slike aktiviteter. I denne sammenheng er det verdt å framheve at som et ledd i kontaktetablering med ungdom, kan bruken av aktiviteter bidra til å fjerne "bekjennelsesfokuset" som lett kan prege oppsøkende gatarbeid. Samhandlingen mellom oppsøkere og ungdom på gata dreier seg i hovedsak om å ha samtaler, og ofte kommer samtalerne til å dreie seg om ulike typer av problemer ungdommer sliter med. Dette kan antakelig oppleves som beklemmende av mange ungdommer. Gjennom felles deltakelse i aktiviteter gis oppsøkere mulighet til å bli kjent med og utvikle tillitsrelasjoner til ungdom i deres målgruppe

per på en måte som kan oppleves som mer naturlig av ungdommer.

Ungdom som begår lovbrudd

Ungdom som ikke deltar på de store inkluderingsarenaene som skole og arbeid og i tillegg er involvert i ulike former for kriminalitet er en særlig marginalisert gruppe. De vil i mindre grad enn andre ønske kontakt med hjelpeapparatet. Når lovbrudd er blitt oppdaget har dette tradisjonelt vært en oppgave for politiet. Det har gjennom de siste årene, og senest i regjeringens handlingsplan *Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet* (2005 – 2008) vært en uttalt politisk målsetting å finne fram til mer formålstjenelige reaksjonsformer overfor unge lovbrystere. Dette har utspring i en økende bevissthet om at politiets tradisjonelle reaksjonsformer ikke har hatt ønsket effekt. Heller ikke behandlingsapparatet og barnevernet oppnår alltid ønskede resultater knyttet til ungdom med uttalt volds – og rusproblematikk. Både politi og hjelpeapparat er derfor på leting etter andre og mer effektive måter å møte ungdom på; effektive i den forstand at de fører til endring. I en rekke prosjekter i løpet av det siste tiåret har man søkt å utvikle alternative tilnærmingsmåter og reaksjonsformer ved å se på ulike kombinasjoner av strafferettens allmennpreventive hensyn, barnevernets individuelle tiltak, pedagogikkens læringsaspekter og behandlingsapparatets terapeutiske forståelse. Barne- og likestillingsdepartementet omtaler i erfaringsheftet *Føre var og etter snar – om ungdom, gjeng og kriminalitet* (2007) ni sentrale prosjekter.

Ett av disse er "Gutteprosjektet" (Egge og Barland 2009). Prosjektet har endring gjennom kvalifisering som grunnleggende metode og har hatt som målsetting å omskape guttenes motivasjon til handling. Arbeidet er knyttet til noen grunnprinsipper i møte med ungdommene. De viktigste er relasjonsbygging, hverdagskvalifisering, lokal forankring, individualitet og frivillighet. Som vi ser er metoden og tilnærmingen i prosjektet langt på vei sammenfallende med slik vi

tidligere i kapittelet har beskrevet oppsøkende arbeid. Sentralt i prosjektet står muligheten for å gjøre opp de kriminelle forholdene – ikke bare i forhold til samfunnet, men også i forhold til ofre og lokalmiljø.

Noen av guttene hadde begått så alvorlig kriminalitet at de, på tross av ung alder, fikk til dels lange fengselsdommer. Fengselsoppholdet representerte imidlertid ikke noe brudd i oppfølgings- og kontaktarbeidet. Tvert i mot ble det jobbet kontinuerlig for å etablere et utdannings- eller jobbtilbud de kunne starte på ved endt soning. Denne tilnærmingsmåten forsterket tillitsrelasjonen, gav positivt innhold i soningen og mulighet for å benytte den motivasjonen mange opplever umiddelbart etter løslatelsen.

Et prosjekt som involverer politi, barnevern, skole og helse utfordrer samarbeidet på flere måter. Særlig er et tett samarbeid med politiet ukjent for mange hjelpeinstanser. Når man likevel lykkes kan dette ha sammenheng med at forståelsen av straff, særlig i forhold til de yngste lovovertrедererne, er i ferd med å endre seg, og at man i større og større grad knytter seg opp mot *Restorative Justice* (RJ) som metode og ideologi. RJ kan forstås som et sett av prinsipper og praksiser der lovbrudd blir definert som en konflikt. RJ har røtter til andre kulturer, og representerer en tankemåte som skiller seg fra logikken om at et lovbrudd må møtes med en gjengjeldelse. Prinsippet i RJ er at et lovbrudd skal sanksjoneres på en konstruktiv måte ved at lovbrysteren gjør noe for den skadelidte, i stedet for at staten gjør noe mot den som har brutt loven. De mest brukte og omtalte formene for RJ i dagens vestlige samfunn er megling mellom gjerningsperson og offer, nettverksmegling og stormøter. Ved nettverksmegling inkluderes nettverket og støttepersoner til både offeret og gjerningspersonen i møtet. Nettverket kan bestå av både familie og venner, eller representanter for offentlige institusjoner som skole, barnevern osv.

RJ har i særlig grad blitt premissleverandør for at det blir opparbeidet tiltak som gir rom for forsoning, ivaretagelse av berørte parter og reintegrering av ungdommene i lokalmiljøet. Som en del av denne tankegangen ble det i 2006 iverksatt en utprøving med oppfølgingsteam. Teamene er i Oslo, Trondheim, Stavanger og Kristiansand. Forsøket skal gå over tre år, og vil bli evaluert i løpet av 2009.

4.8 Kunnskapsproduksjon og faglig refleksjon

Vi har tidligere sett at et av målene til oppsøkende virksomheter slik det er presentert i NOU 1980:37 er å samle viten om livsvilkårene som barn og unge lever under. En bred tilnærming til målgruppene gjennom et systematisk og strukturert oppsøkende arbeid over tid gir en unik mulighet til å følge utviklingstrekk og trender i ungdomsmiljøene.

Berg (2006) diskuterer viktigheten av og behovet for systematisk kartlegging og dokumentasjon både på individ, gruppe og samfunnsnivå i oppsøkende arbeid. Gjennom gode analyser og aktiv formidling av informasjonen til offentligheten, politisk/administrativt nivå og samarbeidspartnere kan oppsøkende tjenester bidra med viktig kunnskap for å bedre livssituasjonen til utsatte barn og unge. Et eksempel på dette kan være kartleggingsrapporten til Utekontakten i Bergen (2008) om det unge, tungt belastede rusmiljøet. Med bakgrunn i rapporten, og som følge av et tragisk dødsfall, satte media søkelys på rusbruk på barneverninstitusjoner gjennom en rekke artikler og innslag vinteren/våren 2009. I etterkant er en rekke tiltak satt inn for å bedre situasjonen på dette området. Det er også flere eksempler på at oppsøkende virksomheter har gitt viktige bidrag inn til forskning både gjennom rekruttering av informanter fra målgrupper som er vanskelig å nå, men også gjennom et mer aktivt samarbeid med forskningsmiljøer. I så måte kan nevnes en nylig publisert undersøkelse om skoleskulk i Bergen (Mounteney og Johannessen 2009) som var gjort i tett samarbeid med Utekontak-

ten i Bergen og på bakgrunn av et skoleskulkprosjekt fra 2006.

Oppsøkerrollen vi har beskrevet i rapporten er kompleks og stiller store krav til profesjonalitet hos utøverne. Kravet til faglig og personlig forankring og utøvelse av rollen som oppsøker behandles i mye av litteraturen om oppsøkende arbeid. NOU 1980:37 kommer inn på at nærheten til ungdomsmiljøene gjennom tilstedeværelse på gaten setter særlig store krav til faglig dyktighet, opplæring og veiledning. Også Hjort er opptatt av dette: "Nettopp det at den oppsøkende tillegger andre et behov, pålegger henne et stort ansvar for å analysere sin målsetting" (1988: 20). Her tar hun opp refleksjoner som er viktig for oppsøkeren å gjøre seg rundt egne verdier og modenhet i arbeidet med andre og hvordan dette kan påvirke arbeidet.

I forlengelsen av dette kan man peke på noen ulike former for faglig refleksjon som er knyttet til det oppsøkende ungdomsarbeidet. På de oppsøkende enhetene er det vanlig at de ansatte innlemmes i en pågående erfaringsutveksling og veiledning mellom kolleger gjennom faste møter. De oppsøkende tjenestene i Norge driver i økende grad dokumentasjon av virksomheten og arbeidsprosesser som et ledd i å utvikle en større faglig forståelse blant ansatte. Denne typen dokumentasjon og refleksjonen er primært praksisnær og ofte knyttet til klientarbeid og utviklingstrekk på den offentlige arenaen (Berg 2006). I tillegg er det et behov for å styrke den teoretiske og forskningsbaserte forståelsen av slik virksomhet. Den eksisterende faglitteraturen på dette området er i hovedsak normativt innrettet og basert på erfaringsnære perspektiver.

5 OPPFØLGING OG KVALIFISERENDE TILTAK

Ovenfor har vi framhevet viktigheten av overgangene mellom oppsøking, oppfølging og hjelpe-tiltak. Det er liten hjelp i å etablere kontakt med ungdom som er utenfor opplæring og arbeid, dersom disse opplever å bli avvist av hjelpeapparatet i neste ledd av prosessen. Dette understreker viktigheten av tett oppfølging og koordinering. Når kontakt er etablert med ungdom i denne målgruppen er det av avgjørende betydning at man kan tilby kvalifiserende tiltak. Tiltak til denne gruppen bør vurderes ut fra hvilke faktorer som virket inkluderende og inneholde en oppbygging som stabiliserer, motiverer og forbereder ungdommen i trygge omgivelser.

5.1 Kvalifiserende tiltak

I mange sammenhenger kan det være hensiktsmessig at flere etater/institusjoner samarbeider om tilbudet faglig og økonomisk. Vi skal i fortsettelsen nevne noen eksempler på kvalifiserende tiltak som er prøvd ut og evaluert.

Tettere Individuell Oppfølging (TIO)

TIO var et program iverksatt under arbeidsmarkeds-satsingen i tiltaksplanen mot fattigdom. Mange av erfaringene høstet i TIO har påvirket hvordan kvalifiseringsprogrammet (se under) har blitt utformet. Målgruppen for TIO-satsingen var langtids sosialhjelpsmottakere og ca. en tredjedel av deltagerne i TIO var ungdom fra 20-24 år. De overordnede satsingene for TIO-programmet var å styrke forutsetningene hos personer i målgruppen for å nyttiggjøre seg arbeids- og velferdsetatens arbeidsmarkedstiltak samt å redusere antall personer i målgruppen som står i fare for å falle ut av tiltak i arbeidsmarkedssatsingen.

Evalueringen av TIO-programmet viser at kartlegging og avklaring av deltakere er prosesser som må gjennomføres over tid og i tett dialog med deltakerne. Videre at utformingen av et aktivitetstilbud krever tilsvarende ”skreddersøm” og involvering av deltakerne. Tiltakene må også ofte utvikles fra grunnen av, fordi det ikke eksisterer egnede aktivitetstilbud i regi av NAV.

Kvalifiseringsprogrammet

Arbeids- og velferdsforvaltningen har etablert ”Kvalifiseringsprogrammet”, forankret i sosialtjenesten. Det er et program som i større grad enn de andre tiltakene er tilpasset den enkeltes behov og forutsetninger. Kvalifiseringsprogrammet er en ny mulighet for dem som ønsker å komme i arbeid eller aktivitet, og ønsker å bruke evner og ressurser på noe nyttig og meningsfylt. Det er spesielt beregnet på de som har levd lenge på sosialhjelp og som har vært i ulike hjelpetiltak tidligere uten at dette har ført til arbeid eller avklaring. Deltagere i kvalifiseringsprogrammet får en fast lønn (kvalifiseringsstønad) på kr. 140.512,- i året pluss bostøtte og barnetillegg. Kvalifiseringsprogrammet er for ungdommer fra 19 år oppover.

Lokale tiltak

Det finnes også en rekke lokale tiltak. Vi nevner tre – ikke som en vurdering basert på at dette er de beste, men for å vise en spredning i modellvalg og tiltak. NAV-kontoret i Haugesund fokuserer spesielt på ungdomsgruppen under 25 år. NAV-partnerne i Haugesund har satt seg som mål at ingen under 25 år skal gå på passive ytelser. De ønsker ikke at noen skal starte voksenlivet på passive ytelser og griper fatt i dem med en gang. Hver enkelt ungdom skal få sin egen kontaktperson og tett personlig oppfølging. NAV Trygd, sosialtjenesten og NAV Arbeid skreddersyr et felles opplegg. De gir samme individuelle tilbud, og

stiller samme krav til den unge enten vedkommende har kontakt med NAV Arbeid, Nav Trygd eller sosialtjenesten, de skal i aktivitet så sant de er i stand til det av helsemessige årsaker. Arbeidet startet som et prosjekt i 2006, men er nå under ordinær drift.

DUE, - "Der Ungdommen Er" er et barneverntiltak/bo- og nærmiljøtiltak i Bergen kommune. Utekontakten i Bergen har ansvaret for driften av tiltaket. (Bodø kommune, Stavanger kommune samt Århus i Danmark har alle etablert lignende tiltak etter modell fra DUE-tiltaket i Bergen). DUE-tiltaket er for ungdom fra 16 til 25 år som står i fare for å utvikle problemer som kvalifiserer til plassering i institusjon eller som trenger videre oppfølging etter endt opphold i fosterhjem, institusjon eller fengsel. Felles for ungdommene er at de mangler bolig og/eller aktivitetstilbud på dagtid og befinner seg i en overgang mellom barneverntjenesten og sosialtjenesten. DUE-tiltaket skal i samarbeid med barneverntjenesten og sosialtjenesten bidra til å gi ungdom i Bergen oppfølging i eget nærmiljø utover ordinær arbeidstid. Idègrunnlaget for DUE-tiltaket er å bistå ungdom der de er, i nær tilknytning til familie og nærmiljø. Arbeidsmodellen det jobbes etter går ut på at det etableres et prosjekt rundt hver ungdom som ledes av en ungdomskoordinator i tett samarbeid med innsøkende instans. Det enkelte ungdomsprosjektet baserer seg på systematisk arbeid ut fra den enkeltes tiltaksplan eventuelt individuelle plan og systematisk bruk av ansvarsgrupper.

Re kommune i Vestfold har iverksatt et prosjekt for ungdom mellom 16 og 23 år som er organisert med en tiltaks- og koordineringsgruppe bestående av prosjektleder, kommunal PP-tjeneste, NAV, sosial- og barnevernstjenesten, helsetjenesten, Re ungdomskole, Re videregående skole, Oppfølgingstjenesten og PP-tjenesten i Vestfold fylkeskommune, Bufetat og Mestringsentreprenøren. Prosjektet er forankret hos rådmannen og har noen grunnleggende føringer; erkjennelse av hva som skal til, forpliktende samarbeid, god koordinering, sikre overganger, mestringsopp-

levelser, "skreddersøm", individuell plan/tiltaksplan, opparbeidet "godkjent kompetanse".

Behov og tiltak blir formidlet og koordinert i tiltaks- og koordineringsgruppen. Sentralt i tiltaket er "mestrings-entreprenøren" som hjelper ungdommen i og med hverdagen, og blir en "døråpner" (Paulsen, 2008).

5.2 Koordinatorrollen

Sentralt i alle de beskrevne tiltakene er koordinatorfunksjonen og det er dette som skiller dem fra mer ordinære tilretteleggingstiltak. Som det fremgår av eksemplene kan koordinatorrollen utformes etter to hovedspor, enten som en personlig koordinator som følger opp den enkelte ungdom, eller som en som tilrettelegger og koordinerer på et mer overordnet plan. De fleste ungdommene har behov for en koordinator som fyller begge disse funksjonene. Det er en fordel at det er samme person – men oppgavene kan også fordeles. Det viktige er at det klargjøres hvem som har det overordnede ansvaret slik at ungdommen ikke må koordinere koordinatorene.

Forankring av koordinator

Hvor og hvordan koordinator er forankret i det øvrige hjelpesystemet vil variere. Vi vil beskrive tre alternative modeller. Den ene er den vi finner i DUE-tiltaket. Koordinatorne i DUE rekrutteres fortrinnsvis i samarbeid med ungdommen, noe som bidrar i arbeidet med å etablere en god sosialfaglig allianse mellom koordinator og ungdom. Tiltakets metodiske tilnærming er i stor grad eklektisk og den enkelte koordinators faglige kompetanse og praksiserfaring ligger til grunn for endringsarbeidet.

Den enkelte ungdoms individuelle forutsetninger skal være utgangspunkt for utforming av tiltaket og det legges til rette for at den enkelte får utvikle sitt eget potensial, og mestre ut fra egne forutsetninger. Samtidig skal ungdommenes samspill med omgivelsene vektlegges. Hovedprinsippene i arbeidet bygger på

mestring og myndiggjøring, samtidig som alliansen som kontinuerlig utvikler seg mellom koordinator og ungdom anerkjennes som en nøkkelfaktor for progresjonen i det enkelte ungdomsprosjekt. På grunnlag av disse prinsippene arbeides det med bevisstgjøring av handlingsalternativer, tilrettelegging og psykososial støtte til å iverksette valg.

Arbeidet som koordinator blir gjort mulig gjennom at vedkommende frikjøpes i utgangspunktet 20 % fra sitt ordinære arbeidssted. I tilfeller hvor frikjøp ikke er mulig kan andre avtaler inngås. Koordinatorer rekrutteres fra ulike deler av hjelpeapparatet og skal ha sosialfaglig eller annen særlig relevant utdanning og erfaring fra arbeid med målgruppen. Koordinator har en bakvaksordning og er tilgjengelig på mobiltelefon utover ordinær arbeidstid. Det er også inngått en avtale med Barnevernsvakten som er informert om alle ungdommer i tiltaket og tilgjengelig for den enkelte ungdom dersom en nødssituasjon skulle oppstå og koordinator ikke kan nås.

Den andre forankringsmodellen finner vi blant annet i prosjektet i Re kommune. Her er det samme koordinator for alle ungdommene i prosjektet. Koordinators arbeid er forankret i en arbeidsgruppe hvor sentrale etater inngår. Dette er langt på vei sammenfallende med hvordan SLT koordinatorene i kommunene er organisert (Gundhus m.fl. 2008).

Den tredje koordineringsmodellen ligger til Oppfølgingstjenesten. Tjenesten er en ordning under fylkeskommunen. Målgruppen er ungdom som har rett til videregående opplæring, men som ikke er i opplæring eller arbeid, samt unge som har tapt opplæringsretten. Målgruppen strekker seg dermed ut over elevdefinisjonen og omfatter all ungdom mellom 16 og 21 år.

Oppfølgingstjenesten i det enkelte fylke har som oppdrag å ta kontakt med og gi et tilbud til all ungdom som ikke søker eller bryter av opplæringen. Oppfølgingstjenesten har også det samme oppdraget

som den formelle opplæringen, det å motivere og reetablere lysten til opplæring eller arbeid. Når Oppfølgingstjenesten ikke utfører eller gir egne tilbud om tiltak, så har den likevel et overordnet samarbeids- og koordineringsansvar. For at Oppfølgingstjenesten skal kunne komme i posisjon er det avgjørende at det går en melding til Oppfølgingstjenesten når elever, uavhengig av årsak, ikke søker, takker nei til eller bryter av videregående opplæring. Det gjelder også lærlinger og lærekandidater.

Oppfølgingstjenesten har i seg selv et klart mandat på hvilke oppgaver den skal håndtere (Forskrift § 13-3). Den enkelte fylkeskommune har derimot frihet til å organisere tjenesten (Rundskriv F-25-94). Det viser seg at den enkelte fylkeskommune fritt har tolket hvilke oppgaver de skal løse og hvordan disse skal løses. Uavhengig av organisering og oppgavetolking så er den enkelte Oppfølgingstjeneste avhengig av nære samarbeidspartnere for å løse oppgavene (Forskrift§13-4).

Fra oppsøker til oppfølger

Framstillingen vi har gitt av oppsøkende ungdomsarbeid har fokusert på oppsøking og kontaktetablering. NOU 1980:37 fastslår at de oppsøkende tjenestene skal oppsøke og etablere kontakt med utsatt ungdom, men også at tjenesten skal motivere ungdom for alternativ beskjeftigelse, formidle alternative beskjeftigelsestilbud til ungdom og samle viten om ungdoms levekår og ta initiativer til tiltak for å forbedre disse. I tillegg til oppsøkerrollen, forventes personer som driver oppsøkende ungdomsarbeid å innta en rolle som oppfølgere. Oppfølgingsarbeidet oppsøkere driver i forhold til ungdom de etablerer relasjoner til kan dreie seg om å gi støtte og omsorg til ungdommene og om å gi råd og motivere dem med tanke på å skape endringer i livssituasjonen deres. I forlengelsen av dette kommer arbeidet oppsøkere driver med å formidle ungdom til andre hjelpeinstanser. Som Erdal (2006) påpeker, er en av kjerneoppgavene til oppsøkende ungdomsarbeidere å identifisere unge

hjelpetrengende på et tidlig tidspunkt og å formidle dem til andre hjelpetiltak for å hindre at de utvikler større problemer. Men det kan også innebære at oppsøkere påtar seg en mer omfattende koordinatorrolle

i forhold til ungdommen og samarbeidende hjelpeinstanser. Henningsen, Gotaas og Feiring beskriver et eksempel på et slikt forløp som er hentet fra Utekontakten i Tromsø:

”Da arbeidet startet var ungdommen, som hadde en psykiatrisk diagnose, uten jobb eller et skoletilbud, han hadde ingen inntekt og levde under vanskelige boforhold. Gutten hadde i en periode møtt opp til stuetime på huset og på aktiviteter i regi av Utekontakten, men uten at noen av feltarbeiderne hadde klart å ”gripe fatt i han”. I en enesamtale feltarbeideren hadde med ungdommen, ble de enige om å forsøke å jobbe sammen for å bedre livssituasjonen hans. I denne forbindelse skrev ungdommen under på et dokument som ga feltarbeideren fullmakt til å kontakte andre hjelpeinstanser om ungdommen og dele og innhente informasjon om han. Feltarbeideren kontaktet skoler gutten hadde vært elev på, hans fastlege og barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Kort tid etter hadde feltarbeideren og gutten et møte med hans fastlege, hvor de ble enige om at han måtte sikres en riktig medisinerings og om en plan for hvordan han kunne få i stand et meningsfylt dagtilbud, inntekt og bolig. Fastlegen innkalte til et ansvarsgruppemøte med den fylkeskommunale Oppfølgingstjenesten, NAV-Arbeid, Sosialtjenesten og Utekontakten. På møtet, som ble avholdt en måned senere, sluttet de andre instansene seg til planen. Feltarbeideren understreket viktigheten av å samle de ulike instansene i hjelpeapparatet, for på den måten å ansvarliggjøre dem, og at de som innkalles til slike møter bør ha vedtaksmyndighet for å sikre at konklusjoner som gjøres følges opp i handling så hurtig som mulig.

I samarbeid med feltarbeideren kontaktet gutten deretter NAV om attføring. Noen uker senere fikk han innvilget yrkesrettet attføring og startet på kurs. Han fikk også medisinerings og en midlertidig inntekt gjennom sosialtjenesten. Etter dette jobbet feltarbeideren og ungdommen videre for at han skulle innlemmes i ordningen Arbeid med bistand, som er et tilbud om tilrettelagt arbeid i offentlige og private bedrifter. Et halvt år etter det første møtet mellom gutten og feltarbeideren ble det fattet vedtak i NAV om opptak i Arbeid med bistand-ordningen. I et møte med NAV, ungdommen og feltarbeideren ble det fastsatt et mål om at han skal komme i fast arbeid i løpet av ti måneder etter at han blir tatt opp i ordningen. Dersom gutten fullfører ti-måneders perioden på en tilfredsstillende måte, vil Oppfølgingstjenesten utstede et kompetansebevis på at han er kvalifisert for den type arbeid han har utført gjennom Arbeid med bistand.

Med dette anså feltarbeideren at Utekontakten var ferdig med ”sin del av prosessen” og derfor kunne trekke seg ut av hjelpearbeidet. To av målene feltarbeideren og gutten satte seg et halvt år tidligere, om å sørge for at gutten fikk inntekt og et dagtilbud var nådd, mens det tredje (bolig) virket å være innen rekkevidde. Som feltarbeideren forklarte hadde dette vært en ”tung prosess” som krevde mye møtevirksomhet og formelle og uformelle kontakter gjennom hele perioden” (Henningsen, Gotaas og Feiring 2008: 99-100).

Etter utredningsgruppens oppfatning er det flere forhold som taler for at oppsøkere i de oppsøkende tjenestene kan egne seg for å ivareta en slik koordinatorrolle i det kommunale hjelpeapparatet. Dels kan dette bidra til å sikre at personer som påtar seg

koordinatroller følger ungdom gjennom hele prosessen fra kontaktetablering til tiltak. Dels legger de oppsøkende tjenestenes ”frie” rolle innenfor hjelpeapparatet, med få forvaltningsmessige oppgaver, også til rette for at oppsøkere kan påta seg slike roller.

6 ANBEFALINGER

Målgruppen for denne utredningen er unge som trenger hjelp til å komme i jobb eller opplæring, men som ikke selv ber om hjelp eller som unndrar seg hjelp. Utredningsgruppen oppfattet mandatet den ble gitt som for snevert fokusert på oppsøking, og har utvidet sitt fokus til også å inkludere drøftinger av det kvalitative innholdet i hjelpetiltakene som rettes inn mot denne målgruppen.

I rapportens kapittel 2 drøftes begrepet "unge utenfor". Dette er et begrep som kan skape forestillinger om "de og vi" – en inndeling utredningsgruppen finner lite hensiktsmessig når temaet for rapporten er inkluderingsarbeid. At ungdom er utenfor utdanning og arbeidsliv utelukker ikke at de kan være "innenfor" andre sosiale arenaer. Rapporten har derfor konsekvent omtalt denne målgruppen som ungdom utenfor opplæring og arbeid. Kapitlet beskriver videre eksklusjonsmekanismer som gjøres gjeldende i utdanning og arbeidslivet. I denne sammenheng problematiserer vi arbeidslinjas ideologiske fokusering på å skjære ned stønadene ovenfor ungdommer og framhever betydningen av at unge utenfor opplæring og arbeid må gis en stabil og god inntektssikring for å kunne delta i samfunnet og øke graden av integrering. I forlengelsen av dette, argumenterer vi for at offentlige aktører må nærme seg denne målgruppen gjennom motivasjonsarbeid, noe som igjen forutsetter medbestemmelse og medvirkning. Etter utredningsgruppens syn, er motivasjonsarbeid et reelt og viktig alternativ til tvang.

I kapittel 3 "Strategier for inkludering" introduserer vi begrepene mobiliseringskraft og tilgjengelighet. Mobiliseringskraft beskriver individenes ressurser og muligheter for inkludering, mens tilgjengelighet beskriver strukturelle, institusjonelle og metodiske kjennetegn ved opplærings- og arbeidsmarkedet. På

bakgrunn av disse begrepene etablerer vi en analysemodell som kan hjelpe kommuner til å vurdere egen praksis og finne hensiktsmessige strategier for innsats. Modellen beskriver fire strategier for inkludering: Åpne-opp strategier, insentiv-strategier, strategi for å skape alternativer og motiveringsstrategier. Målgruppen for denne rapporten bør i første rekke møtes gjennom "motiveringsstrategien".

I kapittel 4 "oppsøkende arbeid rettet mot unge utenfor opplæring og arbeid" legges hovedvekten på den norske fagtradisjonen for oppsøkende ungdomsarbeid. Vi tar for oss prinsipper i oppsøkende ungdomsarbeid, blant annet knyttet til frivillighet, ressursfokus og helhetlig tenkning, og ser på kompetansekrav innenfor denne sektoren. Kapitlet behandler ulike framgangsmåter, og vektlegger i særlig grad oppsøkende gatearbeid. Viktige egenskaper i denne type oppsøkende arbeid er blant annet empatisk forståelse, evne til observasjon, relasjonelle ferdigheter, fleksibilitet og tilgjengelighet. Kapitlet framhever videre oppsøkende arbeid på institusjonsarenaer som en alternativ framgangsmåte for å etablere kontakt med unge utenfor opplæring og arbeid. I denne forbindelse peker vi på skolen som en sentral arena for å etablere kontakt med ungdom som isolerer seg fra omgivelsene. Kapitlet beskriver også særskilte framgangsmåter for kontaktetablering med lukkede ungdomsmiljøer.

Kapittel 5 "Oppfølging og kvalifiserende tiltak" fokuserer på overgangene mellom oppsøking, oppfølging og hjelpetiltak. Vi beskriver ulike kvalifiserende tiltak som kjennetegnes av at de har en koordinatorfunksjon knyttet til seg. I denne forbindelse skisserer vi tre ulike modeller for organisatorisk forankring av koordinatorfunksjonen: Den ene modellen dreier seg frikjøp av stillingsandeler, den andre om etablering av "rene" koordinatorstillinger som har koordinerings-

ansvar for flere ungdommer og den tredje går ut på å legge koordineringsansvaret til Oppfølgingstjenesten. Vi framhever også at ansatte i de oppsøkende tjenestene kan egne seg til å ivareta slike koordinatorfunksjoner.

Utredningsgruppen vil avslutningsvis komme med noen anbefalinger som vi mener vil kunne være med å styrke arbeidet med å inkludere ungdom utenfor opplæring og arbeid:

- Mest opplagt i så måte er at utredningsgruppen mener kommuner og andre offentlige aktører bør styrke deres kunnskap om fremgangsmåter for oppsøkende arbeid og ta disse aktivt i bruk for å komme i kontakt med ungdom utenfor opplæring og arbeid.

- Ungdom utenfor opplæring og arbeid er en uensartet gruppe. For å finne fram til virksomme strategier må man både kunne framskaffe kunnskap om gruppen og kjenne til hindringer og muligheter innenfor opplæring og arbeid. Kartleggingsarbeid og kunnskapsinnhenting må derfor ligge til grunn for arbeidet. Analysemodellen vi har introdusert i rapporten kan være et redskap for kommuner og andre offentlige aktører til å vurdere deres nåværende praksis og gjøre strategiske valg for videre innsats på feltet.

- Det er avgjørende at arbeidet ikke avsluttes når kontakt er etablert, men fører til tilpassede tiltak. En tilnærmingssåte kan være å begynne med kvalifiserende tiltak for så gå videre til tiltak tettere opp til det ordinære arbeidsmarkedet.

- Ungdom utenfor opplæring og arbeid vil ofte trenge oppfølging over tid for å kunne nyttegjøre seg tiltakene. De tre innsatsområdene (oppfølking, tiltak og oppfølging) må baseres på samme helhetlige forståelse og tilnærming. Dette fordrer samarbeid på tvers av etater og mellom ulike faggrupper og samtidig klare ansvarslinjer, særlig i overgangsfasene.

- Ungdom i denne målgruppen trenger en koordinator som følger opp, skaper tillit og tilfører

motivasjon. Å være "tett på" ungdommen som koordinator er krevende, særlig fordi denne måten å jobbe på fratar koordinatoren den tryggheten som ligger i å jobbe innenfor tydelige institusjonelle rammer. Veiledning, faglig påfyll og kollegastøtte er derfor særlig viktig for å sikre langsiktighet og kontinuitet.

- Foruten å tilrettelegge og ha oversikt over tilbud må koordinatoren kjenne den relevante lovgivningen. Gjennomgang av relevante lovverk viser at bestemmelsene og ordningene på feltet framstår punktvis og fragmentert. Det krever derfor god oversikt for å sikre at den enkelte ungdom får utløst sine rettigheter.

- Medvirkning har vist seg å være en suksessfaktor i flere av prosjektene som er etablert. Det anbefales derfor å utvikle strategier for medvirkning både fordi det tilfører fagfeltet nyttig kompetanse og fordi det har vist seg å være en virksom metode.

- Tiltak rettet mot ungdom med særlig store behov er ofte organisert som prosjekter med ekstern finansiering. Det har to uheldige implikasjoner. For det første får man i liten grad prøvd ut om organisasjonsmodellen kan implementeres i eksisterende organisasjon fordi det etableres en egen prosjektorganisasjon. For det andre er ofte ikke rammebetingelsene til stede for å videreføre prosjekter innenfor ordinære budsjetter. Det anbefales derfor at man helt fra oppstart av prosjektet tilrettelegger for en videreføring av arbeidet, eventuelt klargjør hvordan man tenker seg en "styrt avvikling".

Referanser

Arbeids- og velferdsdirektoratet (2008): *Evaluering av programmet Tettere individuell oppfølging.*

Askheim, Ole Petter (1991): "Prøver å finne meg sjæl... En studie av utekontaktarbeid tre kommuner". Hamar: Østlandsforskning rapport nr. 19

Barne- og likestillingsdepartementet (2007): *Føre Var og etter snar – om ungdom, gjeng og kriminalitet*

Barne- og likestillingsdepartementet (2007): *Frå barnhage til ungdomsportal*

Barne- og likestillingsdepartementet (2006): *Rundskriv Q-27/2006B Deltakelse og innflytelse fra barn og unge*

Berg, Elin (2003): "Samhandlingens monolog". Statens institutt for rusmiddelforskning. Rapport nr.1/2003.

Berg, Else Kristin Utne (2006): "Dokumentasjon". I Erdal, Børge (red) *Ute|Inne*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag

Carlsson, Yngve (2002): "Forebyggingskjøkkenet: Velferds-kommunens problemekspansjon og den internasjonale "programindustrien" - konsekvenser for det lokalt forebyggende arbeidet". I *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap*. København: De Nordiske Kriminalitetsforeninger

Clausen, Stein E. og Kristofersen, Lars, B. (2008): "Barnevernsklienter i Norge 1990-2005: En longitudinell studie". NOVA-rapport 3/2008.

Crimmens, David, Factor, Fiona, Jeffs, Tony, Pitts, John, Pugh, Carol, Spence, Jean, Turner, Penelope. (2004): "Reaching socially excluded young people – a national study of street-based youth work". The National Youth Agency

Dahl, Grete (2007): "Sosialhjelp blant unge". I Normann (red.) "Ungdoms levekår." Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå

Dølvik, Tor, Marjan Nadim og Roy A Nielsen (2008): "Levekår og sosialhjelp: Hopping av levekårsproblemer blant individer og kommuner – effekt på sosialhjelpsutgifter." Fafo-rapport 2008:2.

EGGE, Marit, Barland, Bjørn (2009): "Tro, håp og mulighet". PHS Forskning 2009:1.

EGGE, Marit (1998): "Ungdomsgarantien" Fafo-rapport 259/1998.

Erdal, Børge (red) (2006): *Ute|Inne*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag

EMCDDA (1999): "Outreach work among drug users in Europe: Concepts Practice and Terminology". Portugal: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction

Gundhus Helene, Egge Marit, Strype Jon, Myhre Tor-Geir (2008): "Modell for forebygging av kriminalitet?" PHS_Forskning 2008: 4 .

Halvorsen, Knut (2004): *Når det ikke er bruk for deg - arbeidsløshet og levekår*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Hammer, Torild (red.) (2003): *Youth unemployment and social exclusion in Europe: A comparative study*. London: Polity Press.

Hammer, Torild og Hyggen, Christer (2005): "Unge sosialklienters arbeidstilpassing i voksen alder". I Hammer og Øverby (red.): *Inklude-*

rende arbeidsliv. Erfaringer og strategier. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Haug, Peder (2004): "Resultat frå evalueringa av Reform 97". Oslo: Noregs Forskingsråd.

Haugsbakken, Halvdan, Buland, Trond, Valenta, Marko, Molden, Thomas Hugaas (2009): "Leksehjelp – Ingen tryllestav?" Sluttrapport fra evalueringen av Prosjekt leksehjelp. SINTEF A9396-rapport.

Henningesen, Erik, Gotaas, Nora, Feiring, Marte (2008): "Møter med ungdom i velferdsstatens frontlinje. Arbeidsmetoder, samarbeid og dokumentasjonspraksis i oppsøkende ungdomsarbeid". NIBR-rapport 2008:2.

Helsedirektoratet (2008): *Opptappingsplanen for rusfeltet. Statusrapport 2008*.

Helsedirektoratet (2007): *Nasjonal strategi for tidlig intervensjon*

Helse- og omsorgsdepartementet (2007): *Nasjonal opptappingsplan for rusfeltet*

Hernes, Gudmund (1974): "Om ulikhetens reproduksjon. Hvilken rolle spiller skolen?" I forskningens Lys, NAVF 1949-1974

Hjort, Haldis (1988): *Det oppsøkende arbeidets psykologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hutchinson, Gunn Strand (1999): *Samfunnsarbeid i sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget

Husabø, Gunnar og Nervik, Jon Arve (2006): "Kampen mot fattigdommen: Forskning om tiltak for sosialhjelpsmottakere". Trondheim, NTNU Samfunnsforskning.

Justis og politidepartementet (2005): *Sammen mot barne- og ungdomskriminalitet (2005 – 2008)*.

Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet (1994): *Forskrift om fylkeskommunal oppfølgingstjeneste*.

Kjørstad, Monica (2002): "Sosialhjelp og arbeidsplikt: utfordringer og dilemmaer for sosialarbeiderrollen ved iverksetting av arbeidslinjen." HiO-rapport 2002 nr. 11. Høgskolen i Oslo.

Kunnskapsdepartementet (2006): *Forskrift til opplæringslova*.

Lie, Gro (1981): *Gatelangs*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lorentzen, Thomas, Dahl, Espen (2005): "Active market programmes in Norway: are they helpful for social assistance recipients?" Notat 2/97. Arbeidsforskningsinstituttet.

Lunestad, Jorun (2002): "Uteteamet i Drammen: En evaluering av uteteamet i Drammen kommune fra oppstarten i januar 2000". Drammen kommune.

Lødemel, Ivar (1997): "Pisken i arbeidslinja: Om iverksetting av arbeid for sosialhjelp." Fafo-rapport nr. 226/1997.

Markussen Eifred, Frøseth, Mari W., Lødding Berit, Sandberg Nina (2008): "Bortvalg og kompetanse" NIFU Rapportserie 13/2008

Markussen, Eifred Lødding, Berit, Sandberg, Nina og Vibe, Nils (2006): "Forskjell på folk - hva gjør skolen?" Oslo: NIFU STEP Rapport 3/2006

Middelthun, Anne-Lise (1992): *De farlige andre. Om anti-struktur og metaforiserings- og metonymiseringsprosesser i hiv-epidemien*. Hovedoppgave i sosialantropologi, Universitetet i Oslo.

Mik-Meyer, Nanna (2004): *Dømt til personlig utvikling. Identitetsarbeide i revalidering*. København: Hans Reitzel

Mounteney, Jane og Johannessen, Vibeke (2009): "Skoleskulkundersøkelse 2008. En undersøkelse i Bergen kommune om 8., 9. og 10. klassinger og skolefravær". Stiftelsen Bergensklinikene.

Mounteney, Jane (2008): "To Do or Not to Do? One year follow up of evaluation of peer education programme". Stiftelsen Bergensklinikene.

Norman, Tor M. (red.) (2007): "Ungdoms levekår". Statistisk sentralbyrå

NOU 1980:37 *Oppsøkende barne- og ungdomsarbeid*

NOU 1995:18 *Ny lovgivning om opplæring*

NOU 2000:12 *Barnevernet i Norge*

Paulsen, Elisabeth S. (2008): "Fattigdom blant barn og unge. 16-23 prosjektet i Re kommune".

Pedersen, Henning (2002): "Rusforebygging i lys av 1990-tallets subkulturelle strømninger". I Klyve, Arne, Tvinnereim, Ragnar (red) *Mellom barken og verden*. Bergen: Pedcom forlag

Pedersen, Henning (2006): "Overblikk anno 2005". I Erdal (red.): *Ute|Inne*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.

Pedersen, Willy og Sandberg, Sveinung (2005): "Rett fra pikerommet, med ransel på ryggen?" Om ungdom som oppholdt seg rundt Plata". NOVA-rapport nr. 6/05.

Pedersen, Willy og Sandberg, Sveinung (2006): *Gatekapital*. Oslo: Universitetsforlaget

Reiermark, Hedda og Johansen, Trine (2004): "FUTURE Brukermedvirkning i forebyggende arbeid. Arbeidskrav i nettverksintervensjon - teori og metode". Oslo: Diakonhjemmets høyskolesenter.

Rusmiddeletatens kompetansesenter (2004): "Kartlegging. Utekontaktarbeid i kommunene". Oslo kommune.

Sandvik, Ole, Rønning, Elisabeth (2007): "Arbeid: Mange jobber, få ledige, men ungdom er utsatt". I *Samfunnspeilet* nr. 5-6. SSB

Smith, Mark (2005): "Detached, street-work and project work with young people". Encyclopedia of Informal Education.

Smith-Solbakken, Marie og Tungeland, Else (1998): *Narkomiljøet*. Oslo: Gyldendal Forlag.

Solvang, Per (2002): *Annerledes*. Oslo: Aschehoug.

SOU 2002:93 *Unga utanför*.

St.meld. nr. 11 (2008-2009): *Lærerrollen og utdanningen*.

Støren, Liv Anne, Helland, Håvard og Grøgaard, Jens B. (2007): "Og hvem sto igjen...? Sluttrapport fra prosjektet Gjennomstrømning i videregående opplæring blant elever som startet i videregående opplæring i årene 1999-2001". NIFU STEP Rapport 14

Strømfors, Gus og Erdal, Børge (2006): "Rammer for oppsøkende arbeid". I Erdal, Børge (red.) *Ute|Inne*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag

Strømfors, Gus (2004): "Faglig refleksjon over egen praksis. En metode for å utvikle gode læringsarenaer". Rusmiddeletaten, Oslo Kommune.

Sundby, Roar og Dalhaug, Tor Erik (1991): "Oppsøkende virksomhet mellom kontroll og omsorg". Sosialhøyskolen i Trondheim

Svensson, Njål P., Husebye, Tommy (2003): "Outreach work with young people, young drug users and young people at risk". Pampidou Group, Council of Europe.

Sørhaug, Hans Chr. (1984): "Ungdom, ungdomskultur og ungdomsarbeid". Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.

Sørhaug, Hans Chr. (2006): "Epilog. Teoretisk forståelsesramme for oppsøkende sosialt arbeid". I Erdal, Børge (red.): *Ute|Inne*. Oppsøkende sosialt arbeid med ungdom. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.

Trow, Martin (1977): "The Second Transformation of American Secondary Education". I

Karabel, Jerome & A. H. Halsey (red): *Power and Ideology in Education*, New York: Oxford University Press

Utekontakten i Bergen (2007): "Der ungdommen er." Evalueringssrapport 1/07. Bergen kommune.

Utekontakten i Bergen (2007): "Skoleskulk." Prosjektrapport 3/07. Bergen kommune.

Utekontakten i Bergen (2008): "Unge med tilknytning til tunge rusmiljøer i Bergen sentrum. Kartleggingsrapport 1/08. Bergen kommune.

Wel, Kjetil van der (red.) (2006): "Funksjonsevne blant langtidsmotakere av sosialhjelp". Høgskolen i Oslo.

Vike, Halvard og Eide, Ketil (2009): "Kulturanalyse, minoritetsperspektiv og psykososialt arbeid" i Eide, Ketil, Qureshi, Naushad A., Rugkåsa, Marianne, Vike, Halvard (red.): *Over profesjonelle barrierer. Et minoritetsperspektiv i psykososialt arbeid med barn og unge*. Oslo: Gyldendal Forlag.

Nettsider:

Arbeids og velferdsdirektoratet, Avdeling levekår og sosiale tjenester 2008. "Evaluering av programmet Tettere individuell oppfølging, sluttrapport juni 2008"

<http://www.nav.no/page?id=1073743201&queryparameter=tio>

Økonomisk sosialhjelp, endelige tall 2007 "Stadig færre får sosialhjelp", <http://www.ssb.no/soshjelp/>

NAV 2009;Registrerte arbeidsløse, "Sterk vekst i arbeidsløysa i mars" <http://www.nav.no/193216.cms>

Utgitt av:
Barne -og likestillingsdepartementet

Offentlige institusjoner kan bestille flere
eksemplarer fra:
Departementenes servicesenter
Post og distribusjon
E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Faks: 22 24 27 86

Publikasjonskode: Q-1161 B

Design: Provinsen
Forsidefoto: Scanpix
Trykk: Departementenes servicesenter 06/2009 - opplag 500

